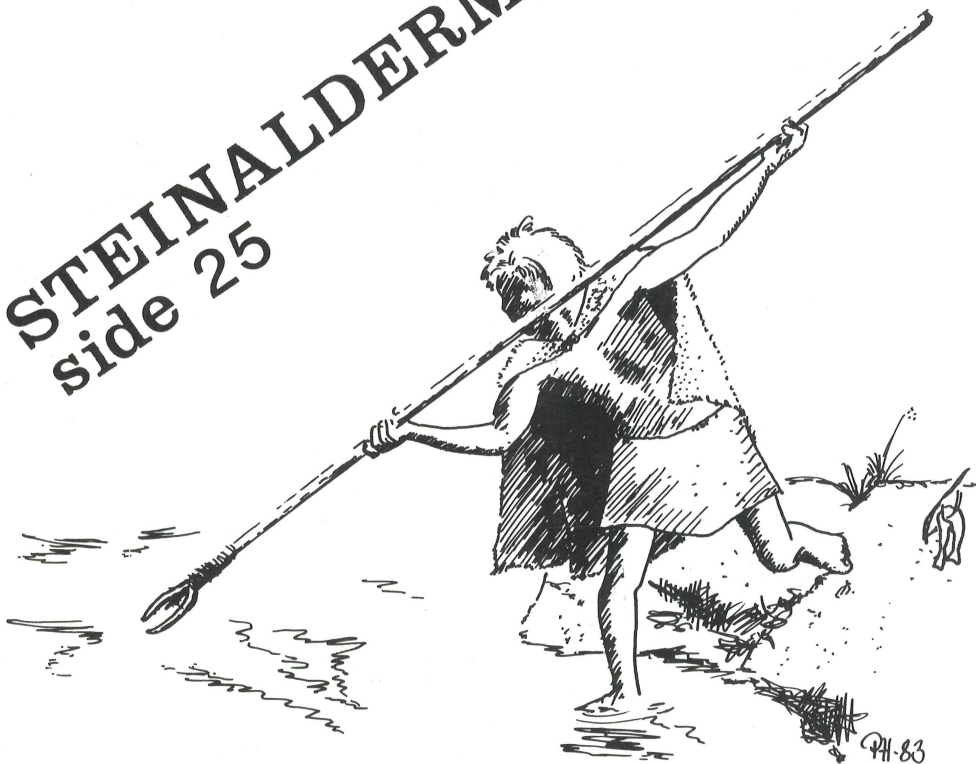

Nicolay

ARKEOLOGISK TIDSKRIFT NR. 41
ISSN 0332-8937 (2-1983)

STEINALDERMAT!
side 25

NY FORSIDE, SIDE 46!

Nicolay

Arkeologisk tidsskrift

Utgis av studentene ved Universitetets Oldsaksamling.

Redaksjon: Birgitte Skar ansvarlig redaktør
 Ingrid Smedstad ansvarlig redaktør
 Espen Uleberg regnskapsfører
 Jan Lindh grafisk formgiver
 Berit Gjørland kontaktperson,
 Historisk Museum, Bergen.

Redaksjonen mottar gjerne artikler og mindre innlegg fra leserne.
 Forfatterinstruks sendes på anmodning.

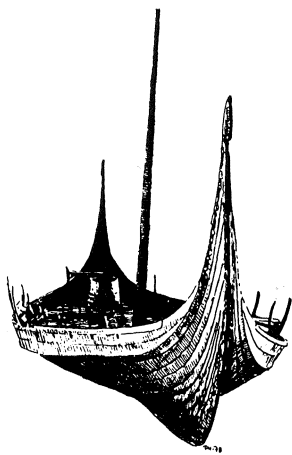
Nicolay utkommer med 3 numre pr. år. Abonnement koster kr. 40,-.
 Løssalgspriser pr. nr.: Nr. 1-27 kr. 5,- (nr. 13 utsolgt),
 nr. 28-38 kr. 10,-
 nr. 39- kr. 15,-

Nr. 16-30 (1974-79) innbundet kr. 175,-.

Adresse: Universitetets Oldsaksamling,
 Frederiks gate 2, Oslo 1.

Postgiro: 2 05 02 50

Universitetets Oldsaksamling

Vikingskipshuset

De tre vikingskipene fra Tune,
 Gokstad og Oseberg. Åpningstider:
 2/5-31/8: kl. 10-18 alle dager
 1-30/9: kl. 11-17   "
 1/10-30/4: kl. 11-15   "

Den forhistoriske avdeling

Rike samlinger fra førhistorisk
 tid og middelalder. Av særlig
 interesse: Vikingtiden.
 1/6-30/8: kl. 11-15
 1/9-31/5: kl. 12-15
 Mandager stengt.

FORORD

I dette nummer af Nicolay mener vi selv at vi har fået blandede kortene godt. Nicolay nr. 41 indeholder rygende ferske resultater indenfor så vidt adskildte perioder og temaer som: Menuen i ældre stenalder til spørgsmålet om Sør-samenes tilstedeværelse i Trysil i middelalder.

Med Mats Widgrens artikel om Fossilt Kulturlandskap får vi et indblik i det emne han har arbejdet med i sin doktorafhandling: "Settlement and Farming Systems in Early Iron Age.", Stockholm Studies in Human Geography, 3. Stockholm 1983. Her befinder vi os i grænseområdet mellem de to fag Kulturgeografi og Arkeologi.

Også i dette nummer er der sat plads af til et fagpolitisk indlæg. Der findes ikke i Norge noget andet tidsskrift, hvor debat af fagpolitisk karakter kan føres, derfor mener Nicolays redaktion at den har en forpligtelse her overfor det arkeologiske fagmiljø. Samtidig ønsker vi ikke at fagpolitikken skal stjæle spalteplass fra det arkeologiske stof, derfor har vi sat af plads til et fagpolitisk indlæg pr. blandingsnummer. Vi håber at de af vore læsere for hvem denne debatten er af mindre interesse bærer over med os.

Deadline for Nicolay nr. 42 er 1. November.

På vegne af Redaktionen
Birgitte Skar

ØIVIND LUNDE:

***ET FAGPOLITISK INNLEGG;
svar til Sæbjørg Walaker Nordeide***

Gode arbeidsvilkår, lønn og godtgjøring som stiller personale engasjert i arkeologisk feltarbeid på linje med andre sammenlignbare grupper, har lenge vært en sentral oppgave for Riksantikvaren. Utover i 70 - årene med stadig større og mer krevende utgravningsoppgaver i middelalderbyene, har den administrative siden ved å engasjere mange deltagere blitt stadig mer omfattende og krevende.

At man til enhver tid ikke har hatt full oversikt over eventuelle uheldige konsekvenser ved de løsninger en har kommet frem til, kan neppe undre noen. Selvsagt kan det være forhold som kan og bør kritiseres og som institusjonen så må følge opp. Men påstanden til Sæbjørg Walaker Nordeide i Nicolay nr. 40 om at Riksantikvaren tvinger folk inn i brannfarlige hus med døden til følge synes vel drøyt. Selv har jeg oftest hatt inntrykk av at deltagerne til og med var mer tilfredse med innkvarteringstilbudet enn kanskje jeg selv ville ha vært. Spesielt gjelder dette dem som ikke kommer fra Skandinavia. Tilbudet om å bruke det gamle patrisierhuset i Gml. Kalvedalsvei ble f.eks. meget vel mottatt, og jeg hadde inntrykk av at man trivdes der.

Det må bare slås fast at Riksantikvaren aldrig har villet eller kunnet tvinge noen inn i uakseptable engasjementsvilkår. Ingen er uenig i at det er et problem at reglene for lønn og godtgjøring ikke er de samme for samme type arbeid. Jeg vil derfor her informere litt om praksis vedrørende lønn og godtgjøringer ved Riksantikvarens utgravninger.

LØNNEN

I en årrekke har Riksantikvaren sammen med landsdelsmuseene arbeidet for en felles lønnstige for alt arkeologisk feltarbeid. Dette har vært meget vanskelig, for selv om vi en tid nå har hatt

samme stige, har de eksisterende regler vært tolket forskjellig. Her ligger et problem som er vanskelig å løse. De institusjonene som har ansvar for arkeologien, har forskjellig administrativ organisasjon og tilknytning. Ut fra egne hensyn tolkes derfor reglene lett slik en selv er best tjent med.

Selv har jeg vært meget opptatt av at likt arbeid skal lønnes likt, men det er desverre ingen forunt å få en landsoversikt over praksis slik den er idag. Årsakene til dette er de mange ulike institusjonene som er arbeidsgivere, og at atudentarbeidskraften ikke har maktet å organisere seg. I stedet for å komme med en negativ kritikk om "dårlige arbeidsvilkår", ville det være mer fruktbart å beskrive disse forhold helt konkret og komme med forslag til forbedringer.

En utvei ville derfor være om studentorganisasjonene selv var mere aktive og samlet inn opplysninger om hvordan studentene avlønnes ved de forskjellige institusjonene rundt om. En slik oversikt, fulgt opp av studentenes eget justeringsforslag, vil gi institusjonene et verdifullt grunnlag til å vurdere regelverket og eventuelle revisjoner.

Siden Riksantikvaren ikke har løpende kontakt med studentmiljøet slik flere av de andre institusjonene har, er vi spesielt avhengig av slike reaksjoner. For dem som ikke er studenter eller er ferdige med sine studier, er det alltid anledning til å ta opp lønsspørsmål gjennom fagorganisasjonene.

Her vil jeg nevne et annet problem som alltid berøres når lønn for arkeologisk feltarbeid kommer opp på departementsplan. Hvordan avlønnes feltarbeid for studenter innenfor andre fagområder? Hvordan er lønnen i forhold til andre sammenlignbare oppgaver i offentlig og privat næringsliv. Jeg er ikke sikker på om en slik bred sammenligning faller ut til arkeologistudentenes fordel. Vanskelig er det i alle fall å møte denne type argumentasjon.

REISE- OG DIETTGODTGJØRING

Det bør først presiseres at statens reiseregulativ er utarbeidet for bruk av de fast ansatte i staten ved tjenestereiser, og med klare regler om hvordan regulativet skal benyttes. At enkelte institusjoner også har brukt disse satser ved andre anledninger, har ikke gjort situasjonen enklere. Det er også

viktig å ha klart for seg at reglene i staten er forskjellige når en tar en utlyst jobb på tilsettingsstedet enn når en blir sendt ut fra dette stedet på et oppdrag et annet sted i landet. Dette innebærer at Riksantikvaren bruker reise- og diettgodtgjøring når folk sendes ut fra tilsettingsstedet, men som ved andre statsinstitusjoner, gis det ikke slik godtgjøring når en tar et engasjement på selve tilsettingsstedet. Med andre ord godtgjøring brukes utenfor de byer der Riksantikvaren har egne kontorer, men på disse steder (Oslo, Tønsberg, Bergen og Trondheim) har vi ikke anledning til det. At dette på mange måter kan virke uheldig er vi oppmerksomme på, og vi har derfor i de siste år fått tillatelse til å skaffe hybler for tilreisende til disse byene og belaste utgravningsbudsjettene med kostnadene.

For disse hyblene krever vi ordinær god standard, men det står deltakerne fritt å akseptere eller i samarbeide med Riksantikvaren å finne noe annet.

Riksantikvaren er meget opptatt av at få et felles system for godtgjøring i hele landet, netop i denne anledning har man brevvekslet flittig med Miljøverndepartementet i år. Det ser imidlertid ut til at det kan bli en lang og komplisert sak å løse før vi får helt sammenlignbare forhold i middelalderbyene og ellers i landet. Vi blir ikke tilfreds før dette er oppnådd.

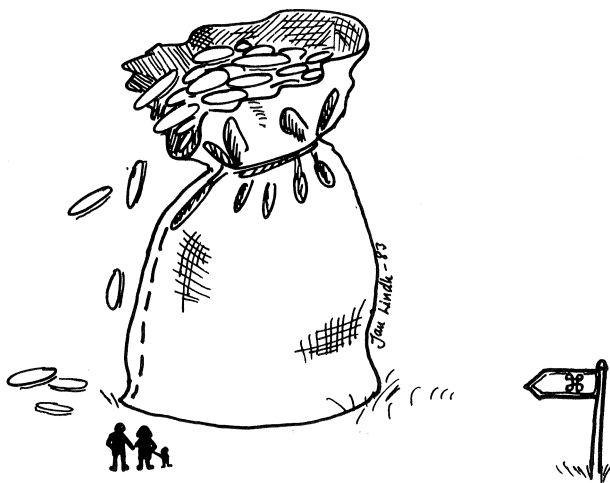
Slik det nå ligger an, kan Riksantikvaren arbeide for å justere opp lønningen slik at den reelle inntekt blir sammenlignbar for alt arkeologisk feltarbeid. Det springende punkt her er da hvordan en mest mulig rettferdig skal beregne de reelle merutgifter ved å bo utenfor hjemstedet. Er det virkelig slik at man trenger kr. 380,- pr. døgn for å dekke disse utgifter, eller er kr. 301,- er riktig tall? Skal dette gjelde uansett løpende utgifter på hjemstedet og uansett hvordan en må eller kan innkvartere seg? Her vil det være mange meninger, alt avhengig av den enkeltes bakgrunn og erfaring. En student som søker en vanlig sommerjobb på en arbeidsplass et eller annet sted i landet kan sjelden regne med å få både diett og natttillegg. Dette argument trekkes ofte frem.

Fagorganisasjonene har utvilsomt en klar oppfatning om hva som er rimelig godtgjøring og lønn. Det er ikke mulig at studentorganisasjonene innleder et nærmere samarbeide med disse fagorganisasjoner? Lånekassens regler burde også være modne for revisjon i denne sammenheng.

En ting er i alle fall sikkert - det er meget vanskelig for Riksantikvaren å arbeide med disse spørsmål både som arbeidsgiver med hensyn til oppdragsgivere og det offentlige regelverk, og som en institusjon som har forpliktelser for å legge tilrette vilkårene for en god rekruttering.

Hva som kan gjøres nå? Institusjonene vil vel vente på den avgjørelse som fattes etter Kultur - og Vitenskapsdepartementets utspill d. 10.2.83. Da innkalte departementet til et møte om "arkeologisk feltarbeid - lønns- og diettsatser ved tidsbegrensnede kortvarige engasjementer". Tilstede var representanter for Forbruker - og administrasjonsdepartementet, Miljøverndepartementet, Riksantikvaren og Universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim, Tromsø samt Arkeologisk museum i Stavanger. Et "forslag til nye regler vedr. lønns- og arbeidsvilkår for kortvarige tidsbegrensnede engasjementer ved feltarbeid ved institusjoner under Kultur- og Vitenskapsdepartementet samt Riksantikvaren" ble sendt på høring den 18.3.1983.

I hvilken utstrekning student- og fagorganisasjonene er trukket inn i de forskjellige høringsledd, vet jeg ikke. De burde i alle fall komme med eventuelle reaksjoner før de nye reglene blir endelig bestemt. Jeg vil derfor her til slutt oppfordre til et aktivt og konstruktivt engasjement innenfor og utenfor den egne institusjon. De som mener noe om reglene for lønn og godtgjøring ved arkeologisk feltarbeid bør nå selv kunne påvirke situasjonen.

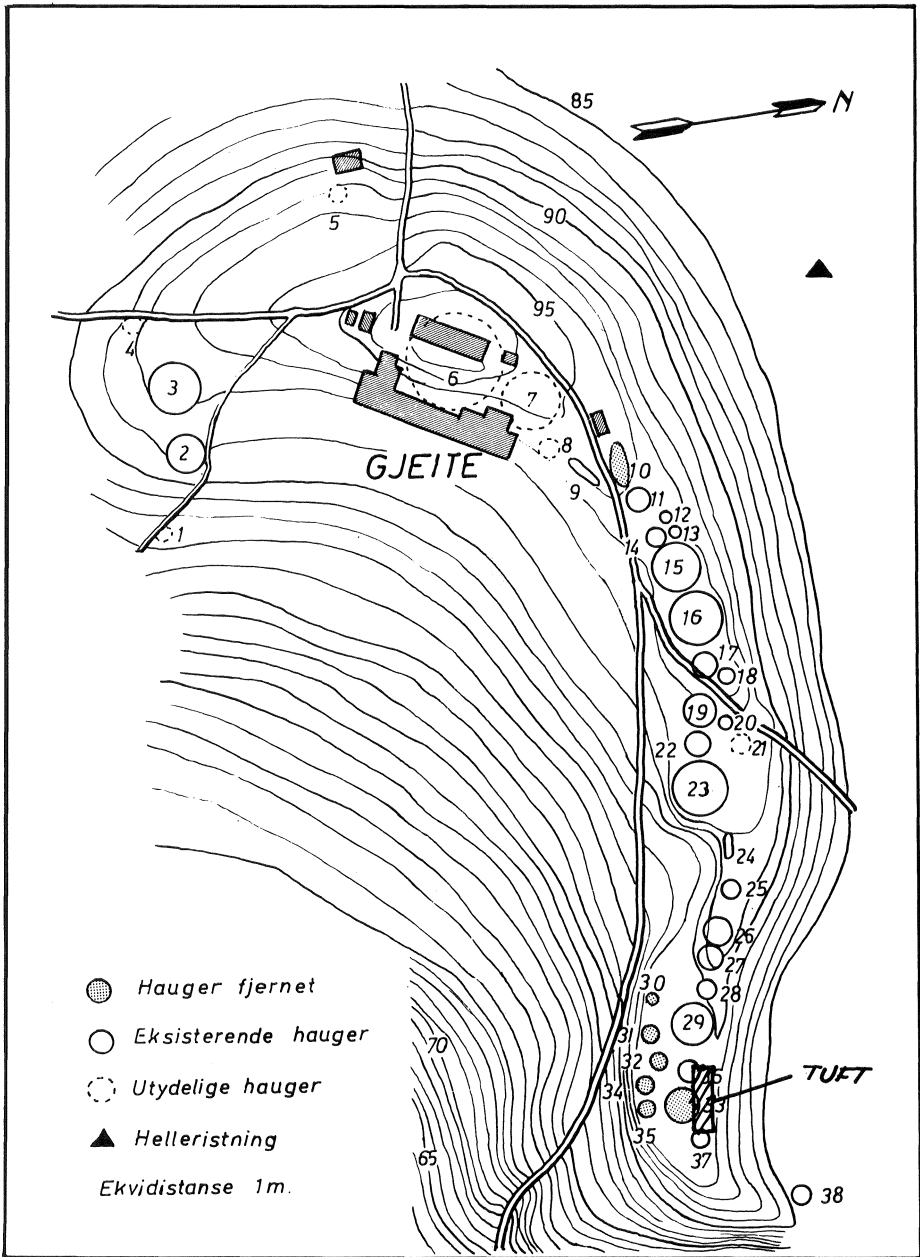

FIG. 1

Geite. Kart over feltet, oppmålt i 1922 av ingeniør Haakon Christiansen. Etter Jonsson og Marstrander 1973.

LARS F. STENVIK:

LITT OM GRUS, MEN MEST OM HUS.

Geite er en klassisk lokalitet for den som steller med arkeologi nordafjells. Rett øst for Levanger hever åskammen seg med det karakteristiske gravfeltet i silhuett. Navnet er rimeligvis et -vinnavn med bortfall av v (Rygh 1903, lll). Denne typen navn blir som gårdsnavn gjerne datert til tiden ned mot Kr.f.

Det er gravd i flere av haugene i gravfeltet. Særlig er de mange fine romertidsfunn som er gjort (Jonsson og Marstrander 1973). Forøvrig er alle perioder etter romertid representert i de lange funnfortegnelser fra Geite. Vi skal ikke oppholde oss ved disse funn her men dvele litt ved resultater fra en gravning som ble foretatt på Geite av undertegnede i 1981.

Gravningen.

Arsaken til at utgravningen ble satt igang var et grustak helt i østenden av gravfeltet. I raskanten på dette grustaket kunne man se en tydelig mørk horisont som man antok var bunnskiktet i en delvis fjernet gravhaug. Gravningen kom igang for å sikre det som måtte være igjen av denne gravhaugen.

Nå skulle det vise seg at det slett ikke var en haugrest som lå oppå raskanten. Man ble ganske fort klar over at den mørke horisonten var den gamle markoverflata. Massene over denne var skjøver dit for å komme ned på grusen i selve grustaket. Så langt var utgravningen en liten fjasko.

Når denne artikkelen ikke stopper her, så skyldes det ganske riktig at man allikevel gjorde iakttagelser som er verdt trykksverte.

Ved fremgraving av den gamle markoverflata dukket det fram flere markerte nedgravninger og groper fylt med trekull og skjørbrent stein. Disse ble tolket som stolpehull og ildsteder (fig.2). Det var med andre ord sannsynlig at man hadde avdekket en eller flere hustuffer.

Stolpehullene.

Det ble funnet i alt 8 stolpehull ved gravningene på den smale brinken mellom grustaket og gjerdet til nabogården Moe. Disse stolpehullene var fylt med jordblandet grus og de skillteseg klart fra resten av grunnen som mørkere sirkler ved opprensing av feltet. Alle stolpene har stått loddrett etter nedgravningene å dømme.

Følgende mål er notert:

STOLPEHULL	TVERRMÅL	DYBDE
I	40 cm	36 cm
II	35 cm	35 cm
III	35 cm	20 cm
IV	45 cm	48 cm
V	35-40 cm	?
VI	60 cm	42 cm
VII	15 cm	16 cm
VIII	55 cm	40 cm

Hvis man ser bort fra stolpehull VII som avviker sterkt både m.h.t. tverrmål og dybde så kan man hevde at de andre er noenlunde jevnstore. I stolpehull VI stod en steinhelle på høykant orientert Ø - V. Det kan ha vært en foring til en stolpe. I så fall kan det tenkes at denne nedgravningen egentlig representerer to stolpehull. Også i stolpehull III stod en slik kantstilt steinhelle. Videre tolkningsforsøk skal jeg ikke gi meg ut på her.

Det er imidlertid verdt å merke seg at stolpehull VIII var dekket av en stor steinhelle. Rett V for denne hella lå en annen steinhelle ca 40 cm i tverrmål. Under denne siste var det imidlertid ikke noe stolpehull. Det er nærliggende å tro at stolper har hvilt oppå denne hella såvel som oppå den som dekket hull VIII.

Stolpen i det lille stolpehullet VII må ha hatt en annen funksjon enn de andre. Til å bære en takkonstruksjon har den vært for spinkel.

Stolpehull V har hatt steinforing. Det ble ellers ikke funnet spor av tre i noen av stolpehullene.

Stolpehullene I, IV, VI, VII og en flat steinhelle danner en svakt buet rekke orientert ØSØ - VNV. Denne rekken blir ca

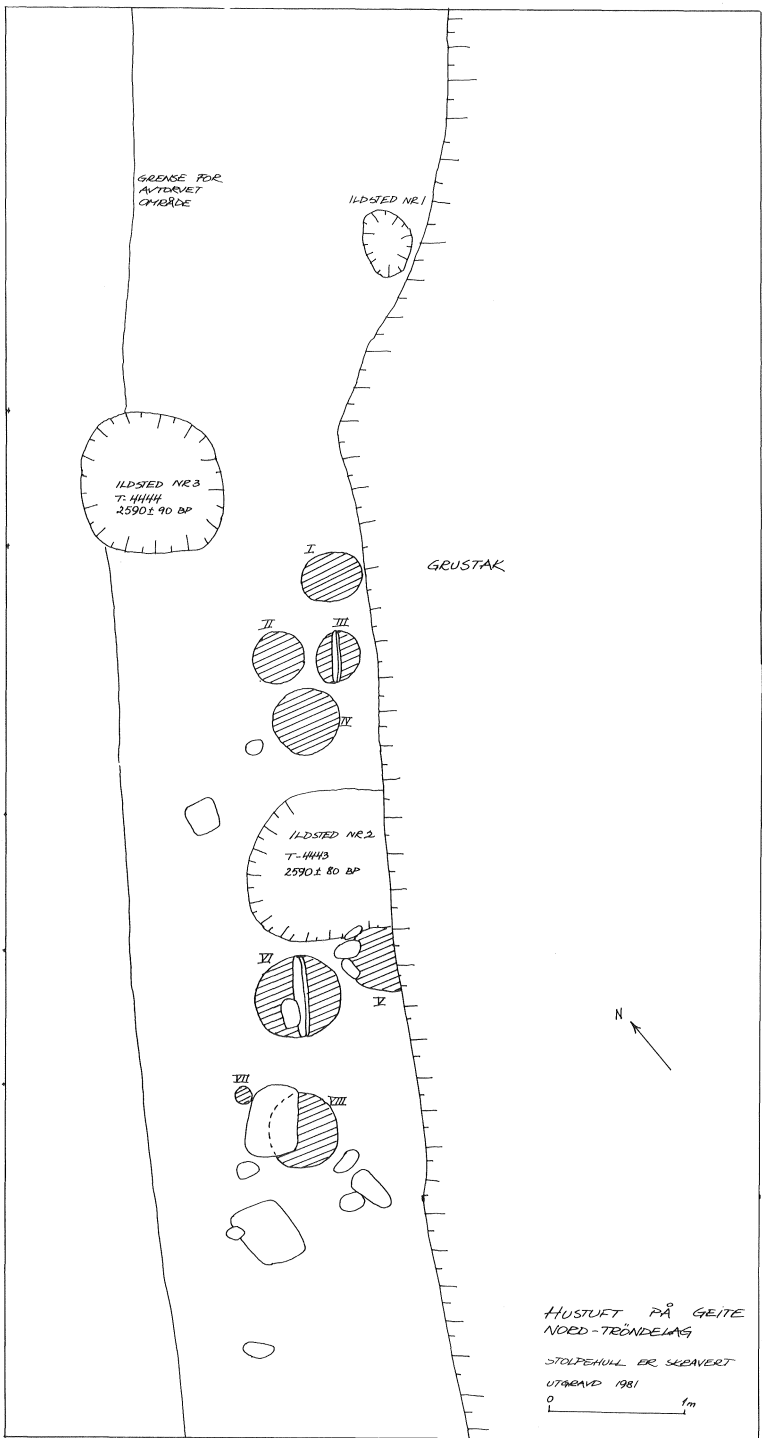

FIG. 2

HUSTUFT PÅ GEITE
 NOED-TRØNDELING
 STOLPENHULL ER SKJENVERT
 UTGRÅVD 1981
 0 1m

6 m lang. Det vil si at det er svært tett mellom stolpehullene; så tett at man må stille et spørsmål om de tilhørende stolpene har har fungert samtidig.

Klyngen av stolpehull som utgjøres av hullene I - IV kan tolkes som flere faser i bebyggelsen.

Det er ellers sannsynlig at stolperekken fortsetter mot V. Gravningene ble ikke ført videre i denne retning ettersom denne delen ikke var truet av utrasing i grustaket. En stor gravhaug ligger også her.

Ildstedene.

Det ble ved utgravningen funnet tre groper fylt med trekull og skjørbrent stein. Disse ble tolket som ildsteder. Ildstedene var forholdsvis grunne: Fra 15 - 30 cm dype og med bredde opp til 1,20 m (Myhres type b og c, Myhre 1980,193

Særlig ildsted nr.2 syntes å ha funksjonell sammenheng med stolpehullene. På hver side av dette ildstedet er det stolpehull og plasseringen av ildstedet synes bestemt av dette. Også ildsted nr.3 kan sees i en slik sammenheng. Noe mer usikkert er det med ildsted nr.1.

Hvis de stolpehullene som ligger på linje utgjør lengderetningen i et treskipet hus, ligger det første ildstedet ikke sentralt. Slik plassering mellom sentrums lengdeaksen og veggen er imidlertid kjent i jernaldershus på Sør-Vestlandet (Myhre 1980,196). For det andre har huset ligget i hellende terreng. Gulvet har med andre ord ikke vært flatt, horisontalt.

Fra de to ildstedene 2 og 3 foreligger nå to ¹⁴C-dateringer. av trekull. Resultatet ble 2590 $\pm$ 80 BP (T 4443) og 2590 $\pm$ 90 (T 4444). Disse dateringene er så begge blitt MASCA-kalibrert til 830 $\pm$ 70 BC. Sagt med andre ord så har man nå kommet på sporet av bronsealderhuset i Trøndelag.

Og hva så?

Først kan man slå fast det gravningen på Geite ikke har gitt svar på. For det første vet vi ikke om det er et treskipet hus vi står overfor selv om dette er sannsynlig. Dernest kjenner vi ikke utstrekning og form på tufta (tuftene).

Det vi imidlertid kan slå fast er at vi har med ett eller flere stolpebårne hus fra bronsealderen å gjøre, og det i seg selv kan gi grunnlag for en del refleksjoner.

At det skulle bli på Geite man først fikk kjenskap til bronsealderhuset i Trøndelag, er neppe noen tilfældighet. Stedetpeker seg ut som ideelt for primitivt jordbruk. På alle kanter av høydedraget ligger selvdrenerende lier. Klimatisk sett er Levangerregionen noe av det beste Trøndelag har å by på for jordbruksproduksjon. Det er derfor naturlig å sette den undersøkte tufta (tuftene) inn i en jordbrukssammenheng.

På gården Geite er det ellers kjent en helleristningsstein med solhjul og flere skipsfigurer. Det er videre funnet to steiner med skålgroper (Jonsson og Marstrander 1973,138), og det foreligger opplysninger om en tredje skålgropstein. Alt dette er klare indisier på tidlig jordbruk.

Nå er ikke hustuffer fra bronsealderen hverdagskost i norsk arkeologi, men man kjenner da til noen få. På Sandve, i Ognå på Jæren er det funnet en hustuft der ildstedet lå litt til side for midtlinja (Skjølsvold 1970). Denne ildstedsplasseringen stemmer med observasjoner på Geite. Dateringen til 2600 ± 60 BP er omtrent identisk med dateringene fra Geite.

Tre hustuffer fra Stokkset på Sande på Sunnmøre er datert til tidlig bronsealder eller sein neolittisk tid ut fra funnmateriale (Bakka 1976).

Fra enda tidligere tider stammer en treskipet hustuft fra Hellarvikja på Træna i Nordland. Den kan dateres til neolittisk tid (Gjessing 1943). I denne sammenheng kan man også trekke fram rektangulære hustuffer fra steinalderen som er kjent fra undersøkelser i høyfjellet (jfr. Myhre 1980,463).

I Sør-Skandinavia, Tyskland og Nederland kjenner man rektangulære, treskipede hustuffer helt fra neolittisk tid og fram mot slutten av jernalderen. (Myhre 1980,455f). I Norge har denne kontinuiteten vært vanskelig å etablere. Det er særlig i spørsmålet om vi har hatt en slik lang tradisjon før jernalderen at resultatene fra Geite kan få betydning. Hustufta fra Træna har stått nokså isolert geografisk og kronologisk. Med tufta (-ene) på Geite er dette i ferd med å endres.

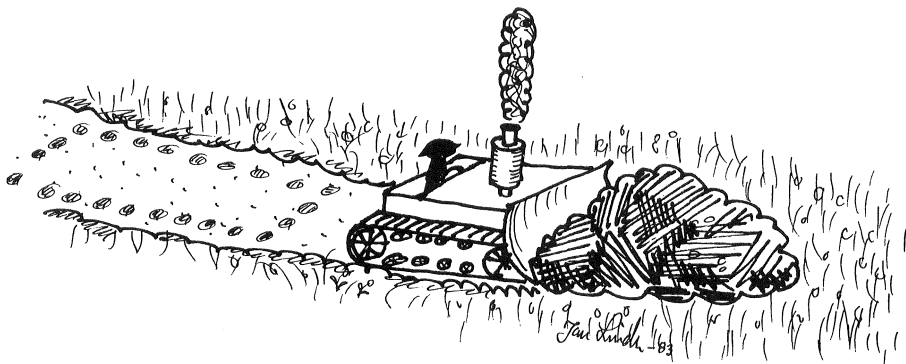
For stedet Geite åpner det seg også nye perspektiver. Det er god latin innenfor arkeologi å hevde at gården slik den vanligvis defineres oppstod først etter Kr.f. og at man får en særlig sterk fremvekst av gården i romertid. En har da også ment at Geite må være en slik romertidsetablering (Jonsson og Marstrander 1973,139).

En diskusjon om gårdens oppkomst må nødvendigvis bli en diskusjon om definisjon. Hvis man med en gård vil bruke den definisjon og de strukturer man er kommet fram til med basis i det sørvestnorske materiale så er det tvilsomt om man noen gang har hatt gårder i denne forstand i Trøndelag (jfr. Myhre 1972, 14f). Man mangler rett og slett de kriterier som skal til.

Hypotesen om gårdens fremvekst i Trøndelag er hovedsakelig tuftet på gravmateriale. Når gravmateriale først begynner å opptre på gårder har man sluttet at gårdene er etablert. Romertid har i Trøndelag som mange andre steder i landet vært en periode der man har lagt mye gravgods i gravene. Det er derfor et åpent spørsmål om ikke denne funnrikdommen forteller mer om gravskikken enn om gårdsetableringen. Skal man legge det arkeologiske materiale til grunn er det neppe noe mer belegg for å hevde at gårdsetableringen på Geite har skjedd i romertid enn i bronsealderen.

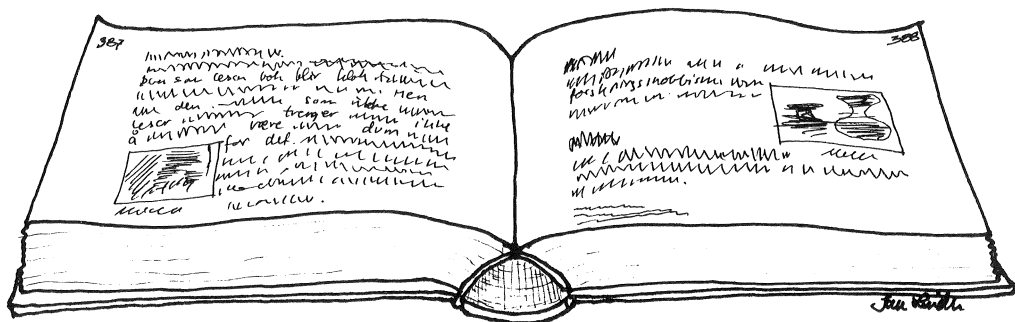
Vi har innledningsvis pekt på at det foreligger funn fra alle perioder etter Kr.f. på Geite. Ved utgravninger i 1972 ble det funnet en rekke kullgroper under gravhauger fra romertid (Jonsson og Marstrander 1973). Slike groper på gravfelt i Trøndelag har nesten systematisk vist seg å være fra førromersk jernalder (Farbregd 1979, 133). Det er derfor overveiende sannsynlig at gropene på Geite er fra denne epoken. En kan dermed trolig bygge bro mellom romertid og bronsealder arkeologisk.

Det er mange metodiske skjær i sjøen før man kan trekke gårdens historie så langt tilbake i tid, men det er ingen ting i veien for at man kan leke med tanken. Med dagens bulldozer-arkeologi som redskap kan bronsealdergården en dag plutselig ligge der.

Litteratur:

- Bakka 1976: Fire vestnorske kystbuplassar frå yngre steinalder. Det nordiske arkeologmøtet i Helsingfors 1967, Iskos L. 35-39.
- Farbregd 1979: Kolgroper - talrike og viktige, men problematiske minne frå vår eldste jernalder. Fortiden i søkelyset. 131-137. Trondheim 1979.
- Gjessing 1943: Trønfunnene. Inst. for sammenl. kulturforsk. Serie B XLI. Oslo 1943.
- Jonsson og
Marstrander 1973: Gravfeltet på Geite ved Levanger. 133-150. Viking 1973.
- Myhre 1972: Funn, fornminner og ødegårder. Jernalderens bosetning i Høyland fjellbygd. Stav.Mus.Skr. 7. Stavanger 1972.
- Myhre: Gårdsanlegget på Ullanhaug I. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. AmS-skrifter 4. Stavanger 1980.
- Rygh 1903: Norske Gaardnavne. Nordre Trondhjems Amt. Kristiania 1903.
- Skjølsvold 1970: En bronsealders boplass med hustuft frs Ognå i Rogaland. Viking 1970.

MATS WIDGREN:

FOSSILT KULTURLANDSKAP

Fossilt kulturlandskap är ett vitt begrepp. Definitionsmässigt betyder det alla de landskapsformer, som förlorat sin funktion i det av människan präglade landskapet. Nedlagda kolarkojor och soptippar, gärdesgården som sakta ruttnar och det övergivna grustaget är därför fossilt kulturlandskap i samma utsträckning som järnåldersgravfält och ödegårdar. Vissa delar av det fossila kulturlandskapet är tydliga historiska meddelanden - gravhögarna byggdes ju just för den funktionen - att vara ett meddelande till eftervärlden. Lämningar efter jordbruk och boskapsskötsel är också historiska meddelanden, men deras språk och grammatik är inte lika klar och tydlig som många andra fornlämnings. När de en gång kom till var de inte tänkta som meddelanden till eftervärlden.

Det fossila agrarlandskapet, som denna artikel i fortsättningen kommer att handla om, har ofta blivit styvmoderligt behandlat av kulturminnesvården. Ett av skälen till detta är just det otydliga i dess språk. Ett annat skäl är att fossilt agrarlandskap av likartade former uppkommit från tidig förhistorisk tid fra till våra dagar. Att gravhögar är förhistoriska råder det sällan någon tvekan om, men det fossila agrarlandskapet känner inte lika skarpa gränser och både årtalen 1050 och 1537 har passerats utan att viktiga förändringar i agrarlandskapets grundformer har inträffat. En åker som togs upp på 1400-talet och i stort sett behållit sin form och som sedan lagts ned på 1950-talet är den ett fornminne? Ja, men det komplicerade är att det idag levande åkerlandskapet för vidare former av långt äldre - kanske förhistoriskt ursprung. Är de fornminnen?

För att särskilja dessa olika typer av äldre former i jordbrukslandskapet införde Sven-Olof Lindquist begreppen fossil, re-

cent och relikt. Med fossila formelement avses sådana där funktionen gått helt förlorad. Som relikta formelement definieras "fungerande formelement där någon eller några av de primära funktionerna försvunnit". Äldre ägomönster, som före laga skiftet representerade de olika gårdarnas ägor i en bys gemensamma gårde, kan exempelvis idag leva kvar som dräneringsdiken. De former som behållit sin funktion definieras som recenta, här använt i betydelsen "i bruk varande". Även inom denna kategori kan alltså finnas former med avsevärd ålder (Lindquist 1968:9-10).

Vi kan identifiera tre olika processer som leder till permanenta spår efter jordbruk och boskapsskötsel:

1) Stenröjning. När människor har flyttat sten och block för att skapa sammanhängande odlingsytor eller för att utnyttja stenarna till konstruktion av hägnader, hus eller gravar lämnar det ett av de mer tydliga spåren i landskapet.

2) Erosion. Där jord legat bar till följd av odling eller tramp kan vind- eller vattenerosion ha skapat former som bevarats för lång tid framåt.

3) Jordbearbetning. Jord kan också ha flyttats till följd av åkerbruksredskapens direkta verkan.

De former som kommer att beskrivas nedan har alla skapats av dessa processer - var och en för sig eller i kombination.

RÖJDA YTOR

Den kanske vanligaste formen för förhistoriska åkrar i Sverige är det som i inventeringsböckerna brukar beskrivas som röjda ytor. Det rör sig om små ytor (ner till 20 m i tvärrätt), som röjts på moränjord. Formen är ofta oregelbundet rund. Stenen ligger inte alltid samlat i odlingsrösen utan kan lika gärna ligga i oregelbundna samlingar i ytans ytterkant. Det är alltså själva ytan som är utgångspunkten för identifikationen. Möjligheten att upptäcka röjda ytor är därför avhängig av god lokalkännedom om naturlandskapet och moränens naturliga blockhalt. Formerna kan vara förstärkta av erosion. I övre delen av en röjd yta i sluttande terräng utbildas ofta en åkernisch (Se nedan under åkerterrasser). Röjda ytor kan också vara svakt skålformade till följd av jordbearbetning med årder, då jord förts ut till sidan (se nedan under "celtic fields").

Röjda ytor har oftast identifierats i anslutning till mer tydliga former av fossilt landskap - odlingsrösen, stensträngar

och gravfält - men detta beror huvudsakligen på inventeringsmetoden. De förekommer i långt större utsträckning än t.ex. stensträngar.

"CELTIC FIELDS"

Termen "celtic fields" är en kvarleva från en äldre tids kulturlandskapsforskning, som såg de regionala skillnader i utformningen av Europas agrarlandskap som i första hand orsakad av etniska skillnader. I Tyskland använder man sig av termen Kammerfluhren, som tar sin utgångspunkt i åkrarnas form: små kvadratiska eller rektangulära ytor. Det finns ingen skandinavisk täckande term för denna typ åkrar. De kan beskrivas som blockformiga, men denna term omfattar även åkrar av annan karaktär. "Celtic fields" kan ha en sida på 20 till 50 m. Tillsammans bildar de ofta stora åkersystem, som kan täcka arealer på över 100 hektar. I Skandinavien var de fram till 1970-talet kända så gott som enbart i Danmark där Gudmund Hatt dokumenterat ett flertal områden med s.k. "oldtidsagre" främst på Jylland. Under 1970-talet upptäcktes åkersystem av samma typ på Gorland av Sven-Olof Lindquist.

Åkrarna har fått sin kvadratiska form av att de ärjats med ården i två riktningar, vinkelrät mot varandra. På det sättet har dessutom jord förts ut till sidorna från åkerns mitt (den som har kupat potatis (no. hygge) med ården känner igen tekniken, i samband med att man vänder sparkar man av den jord som fastnat på årdret). De obrukade delarna av åkern, som ursprungligen kan ha bestått av låga gräsrenar har på det sättet byggts upp som jordvallar medan själva ytan fått ett skålformigt utseende. Denna flyttning av jorden från åkerytorna till vallarna kan dessutom ha förstärkts av vinderosion. Många av åkersystemen ligger på sand- och mojord och sandflykt förekommer även idag i dessa områden.

Stora åkersystem av denna karaktär har i Skandinavien uppkommit under bronsålder-förromersk järnålder och varit i bruk fram till romersk järnålder. Ibland stöter man på uppfattningen att den typen av åkersystem en gång varit förhärskande i stora delar av Sverige, där man bara ännu inte hittat dem. I de flesta svenska landskapstyper är det dock långt troligare att åkrar av typen röjda ytor varit den allmänna åkerformen. Där landskapet och jordarterna så medgett kan de ha sammanförts till mindre åker-

system av blockformiga åkrar utan att för den skull kunna liknas vid de stora "celtic fields"-systemen.

ÅKERTERRASSER

Då jord i sluttande terräng brukas till åker uppkommer oftast åkerterrasser. De är vanligtvis ett erosionsfenomen till följd av jordbearbetningen, men de kan också ha anlagts medvetet och vara förstärkta med stensträngar. Den övre delen av terrassytan har ofta skurit ner den ursprungliga markytan och bildat en åkerisch. Begreppet åkerhak använts i samma betydelse (se fig. 1). Jorden från terrassen har av erosionen förts ned och i den nedre delen av åkerytan har utbildats en terrasskant (no. åkerrein). I vissa fall har flera långa parallella åkerterrasser utbildats (eng. strip lynchets), men lika ofta är det bara åkerischen eller terrasskanten som kan identifieras. Den nedre delen av åkeren kan ofta vara brukad idag och terrasskanten är utslätad av sentida brukning, medan åkerischen finns kvar uppe i det som idag ligger för fåfot. Gränsen mellan dessa typer av åkrar och typen röjda ytor är flytande.

I de fall som endast den nedre delen av terrassen, terrasskanten, framträder kan det i vissa fall vara svårt att skilja dem från husgrundsterrasser. Ibland kan å andra sidan åkerområdets totala utbredning inom en ödegård identifieras med hjälp av en lång, sammanhängande terrasskant. Det är t.ex. fallet i den historiska gårdsstrukturen på Jaeren. Där är terrasskanten dessutom uppbyggd inte bara av eroderat material från den ursprungliga ytan, men dessutom av torv och jord från utmarken som tillsammans med gödsel påförts åkeren.

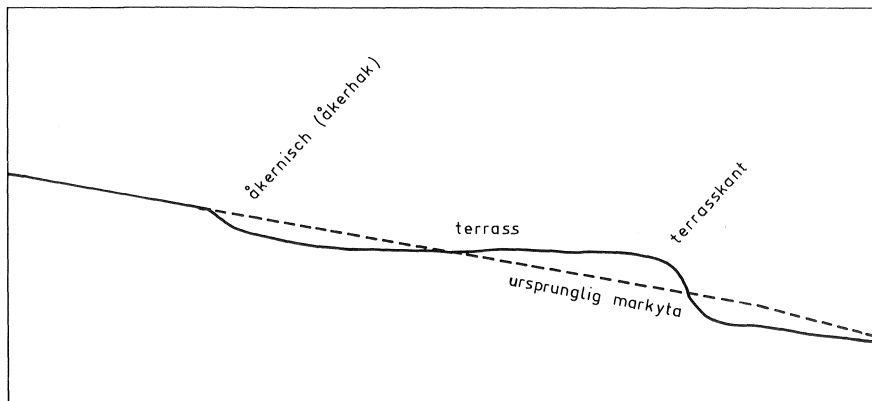

FIG. 1
Utveckling av åkerterrasser.

ODLINGSRÖSEN

Vid stenröjning av mark läggs stenen ofta upp i rösen. Stenröjningen kan ha skett för åker, men också på slåttermark. För att inte föregripa tolkningen av rösernas funktion har man i Sverige efter norsk förebild alltmer börjat använda termen röjningsrösen. På grund av rösernas form och stenens storlek kan det inom många områden vara möjligt att urskilja såväl en grov datering som funktion, men när det gäller tolkningen av rösernas funktion och när det gäller att skilja dem från gravar är det minst lika viktigt att lyfta blicken från objektet och i stället se på rösernas läge i terrängen. Om marken brukats till åker finns vanligtvis också andra odlingsspår. I sluttande terräng kan röserna ofta ligga på terrasskanter. I den övre delen av området kan finnas åkernischer. Även om jorden inte brukats på så sätt att terrasser uppkommit har ofta sluttande terräng i kombination med jordbearbetningen gett upphov till karaktäristiska erosionsfenomen runt rösen. Runt övre delen av röset kan en svag vallåterfinnas dit jord från ovanför liggande mark förts. Längs med röset i sluttningen kan också jord ha ackumulerats. I lä av röset - vid dess nederkant - återfinns den ursprungliga markytan i ett litet parti, som legat obrukat. Fenomenet finns bl.a. på en del områden med odlingsrösen på Östlandet i Norge.

STENSTRÄNGAR

Stensträngar kan ha haft skilda funktioner. De kan ha utgjort hägnad mellan inägor och utmark (jfr. no. utgard, gardfar, markagard), men de kan också vara långsträckta odlingsrösen eller åkerbegränsningar i odlad mark. Den allt övervägande delen av stensträngarna är rester efter enkla stengärdesgårdar och har alltså fungerat som hägnader. När två parallella stensträngar bildar en fägata är dess funktion som hägnad lätt att avgöra. I närheten av boplatser kan det till följd av boskapens tramp ha utbildats en hålväg i fägatan, där den svarta upptrampade sörjan av jord och koskit runnit. Innanför gränsen mot utmarken kan man i stensträngsområden påträffa olika former av åkerspår: röjda ytor, åkerterrasser och blockformiga åkrar omgivna av låga stensträngar av typen begränsningar.

Setnsträngar har uppkommit i alla tider och själva elementet stensträng kan inte ges en allmän datering. Men vissa delar av Skandinavien (Jären, Gotland, Öland och Östergötland bl.a.) bildar

de en enhetlig kulturlandskapsstruktur, som skiljer sig klart från det historiska landskapet. De kan där dateras till järnålder - i första hand romersk järnålder och folkvandringstid.

RYGGADE ÅKRAR

Från medeltiden och framåt framträder en åkerform som kallas för ryggade åkrar. De har i Sverige en klart västlig utbredning, som nära ansluter till plogens utbredning före 1800-talet. I de delar av östra Sverige där man långt in på 1800-talet använde årder är de inte kända. Åkerformens uppkomst hänger alltså intimt samman med den viktiga skilnaden mellan plog och årder: vändskivan (no. veltefjøl). De kan alltså ha uppkommit från medeltiden och framåt då plogen kom i bruk, men de kan ofta ha brukats långt i tiden. De har uppkommit genom att man vid plöjningen av en långsmal teg konsekvent vänt tiltan inåt mot tegens mitt. De uppstår inte efter ett år utan är resultatet av flera års plöjning. De är inte på något sätt en nödvändig följd av att man plöjer smala tegar med plog - det har ju alltid varit möjligt att fälla ryggen genom att varannan gång vända tiltan åt andra hållet. Ryggade åkrar skiljer sig från andra typer av långsmala tegplöjda åkrar genom att de har en markerad rygg och inte bara en svag välvning (se fig. 2.) Det finns inga klara definitioner av begreppet ryggad åker som tar sin utgångspunkt i deras mått, men det vertikala avståndet mellan rygg och fåra är i allmänhet $\frac{1}{2}$ - 1 meter. Bredden kan variera mellan 3 och 20 meter, men ofta rör det sig om runt 10 meter.

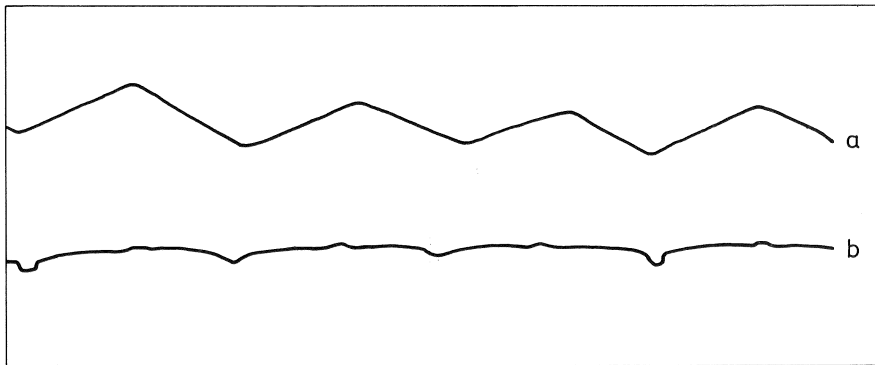

FIG. 2
Principskiss av ryggade åkrar (a) och vanliga tegplöjda åkrar. Höjdskalet c:a 2,5 ggr längdskalet.

Tegar med ryggade åkrar kan ofta ha en svag omvänd S-form. Det är då en följd av plöjningstekniken med tung hjulplog och ett oxspann på flera par oxar. Om varje teg skulle plöjts helt rak, skulle hela vändingen av oxspannet och plogen ha fått föregå på en annan teg. Genom att plöja i svag S-form kunde man till vändplats utnyttja dels en smal obrukad ända av åkern (eng. headland), dels själva tegen. Någon sådan S-form på tegarna har dock inte dokumenterats vid de kända lokalerna i Sverige (de Sporrang 1978).

ANDRA LÅNGSMALA ÅKRAR

Sambandet mellan redskapet plog och åkrar är alltså inte absolut. Det existerar flera typer av tegplöjda åkrar som inte kan karaktäriseras som ryggade. Plöjningstekniken kan i många fall ha lett till en svag mittrygg, när de två mittersta tiltorna vänts mot varandra, men åkerytan kan trots detta inte karaktäriseras som ryggad (se fig. 2b). Inte heller är sambandet mellan årder och de typer av kvadratiska och blockformiga åkrar som beskrivits ovan under "celtic fields" något absolut. Även i östra Sverige där årdret varit förhärskande existerar långsmala tegar från åtminstone tidig medeltid, troligen redan från yngre järnålder. Årjning med årder kan också ge upphov till en mer eller mindre utvecklat förhöjning mot mitten av tegen. Genom att hålla årdret snett kan man även med ården föra jorden åt sidan och åstadkomma en svag ryggning eller välvning i åkern. Det finns också belägg för snedslitning av årderskär från järnåldern (Veibæk 1974).

Långsmala tegar med mer eller mindre välvd form kan alltså finnas från järnåldern och fra till vår tid. Diken eller djupa fåror mellan tegarna tycks vara ett tecken på ung ålder, medan äldre typer av långsmala tegar ofta kan vara begränsade av låga stensträngar eller jordvallar eller ha en mera vågig form som mera närmer sig de ryggade åkrarnas.

Artikeln bygger främst på data från kulturgeografiska undersökningar i Sverige. Definitioner och beskrivningar av fossila kulturlandskapselement finns i bl.a. i Sven-Olof Lindquists avhandling Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland, 1968, s. 9 - 27, och i Dan Carlssons Kulturlandskapets utveckling på Gotland . 1979 s. 46 - 52. Inom Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering har Lennart Klang sammanställt ett faktablad om Fossila spår efter äldre odling, röjning och svedjning (under publicering). Ulf Sporrang har skrivit uppsatsen Ryggade åkrar i RIG 1978. Sambandet mellan redskap och åkerform finns bl.a. behandlat av Ole Veibæk Ploven og dens betydning med særlig henblik på landsbyorganisation (Stencil 1978). En bra engelsk introduktion är Chris Taylors Fields in the English Landscape, 1975.

STIG WELINDER : **STENÅLDERSMAT**

I denna artikel skall jag försöka visa hur stormakternas kapplöpning mot den första atombomben och deras klappjakt efter råvarukällor har haft överraskande bieffekter för studiet av örhistoriska matvanor inom den arkeologiska forskningen. Jag önskar försvara varken atombomben eller råvaruexploateringen, men sammanhanget kan ha sitt intresse att påpeka.

Under 1930 - och 40-talen gjordes omfattande satsningar på grundforskning kring radioaktiva element och radioaktiva isotoper. Motivet var att som första stormakt få tillgång till atombomben, men mycket annat och betydligt nyttigare åstadskoms också.

Isotoper är varianter av ett och samma grundämne med inbördes samma kemiska egenskaper, det vill säga, de ingår i kemiska föreningar på samma sätt, men med olika fysiska egenskaper: Isotoperna har till exempel olika Atomvikt.

Av kol finns tre isotoper ^{12}C , ^{13}C och ^{14}C . Siffrorna anger antalet partiklar i atomkärnan. Sex av dessa är protoner i alla tre isotoperna, vilket bestämmer de kemiska egenskaperna. De resterande partiklarna är neutroner. Av allt kol i atmosfären utgör ^{12}C omkring 99%, ^{13}C omkring 1%, ^{14}C utgör en försvinnande liten andel. ^{14}C -isotopen är radioaktiv. Radioaktiviteten innebär att atomen sönderfaller. Den övergår i ett annat grundämne och utsänder samtidigt radioaktiv strålning. Sönderfallet är spontant och slumpvis men proportionellt mot tiden på så sätt att en bestämd mängd ^{14}C sönderfaller under bestämd tid.

1946 - när den under krigsåren intensifierade och hemliga forskningen kring radioaktiva ämnen började komma ut - visade amerikanen Libby på ett briljant sätt hur förekomsten av radioaktivt ^{14}C kunde användas för dateringar i arkeologiska sammanhang : ^{14}C -metoden.

Metoden bygger på att ^{14}C förekommer överallt i atmosfären och likaledes överallt i biosfären, dit ^{14}C kommer genom att

tas upp ur luften eller vatten av alla växter och djur vid andningen. Om halten ^{14}C i ett en gång levande stycke trä, till exempel ett stycke ur en förhistorisk båt, är känd och halten ^{14}C idag mätes i ett laboratorium, så kan båtens ålder beräknas. Den stora svårigheten är att bestämma halten ^{14}C i trästycket, medan det förkanske tusentals år sedan var en del av ett levande träd.

Libby antog ursprungligen helt enkelt att halten ^{14}C alltid och överallt varit densamma i atmosfären och biosfären som idag. Antagandet är genialt enkelt och bättre än inget alls, men det är fel. En av många felkällor i antagandet leder fram till en möjlighet att studera f-orhistoriska matvanor.

När de levande växterna tar upp koldioxid ur luften under kolsyreassimilationen - det vill säga växternas andning - så sker en sortering, eller fraktionering, av koldioxidmolekyler, som får till resultat att proportionerna av de tre kolisotoperna är andra i växten än i luften. Alltså, växten har en ^{14}C halt, som inte överensstämmer med Libbys antagande om lika mängd ^{14}C överallt och alltid i alla levande varelser. För att beräkna effekterna av denna felkälla vid datering med ^{14}C -metoden görs därför också alltid en mätning av mängden ^{13}C förutom mätningen av mängden radioaktivt ^{14}C . Avvikelsen i proportionerna $^{12}\text{C}/^{13}\text{C}$ kan användas som ett mått på storleken av felet i proportionerna $^{12}\text{C}/^{14}\text{C}$. Den beräknade åldern kan således korrigeras för det fel, som uppkommer vid växternas fraktionering av isotoperna.

Så långt atombomben. Under 1950 - och 60 - talen utfördes omfattande grundforskningsarbeten i världshaven. Havens egenskaper och ytterst deras innehåll av råvaror, till exempel olja, hade blivit av vitalt intresse för världens ekonomiska stormakter. Bland annat insamlades tusentals prover av vatten från samtliga världshav, både av ytvatten och från djup ner till 5 kilometer, för bestämning av förhållandet mellan de tre kolisotoperna i världens vattenmassor. Jag skall sammanfatta några huvudresultat, som i kombination med resultaten av kolisotoforskningen måhända på ett överraskande sätt har kommit att berika den arkeologiska forskningen.

I de översta 100-200 metrarna av världshaven sker en ständigt omrörning av vattenmassorna. Resultatet blir att detta vatten har samma isotopsammansättning som atmosfären. Vattenmassans temperaturskiktning med kallare vatten mot botten gör emell-

lertid att detta förhållande inte gäller på större djup. Dit når endast ^{14}C från atmosfären genom att kallt ^{14}C -haltigt vatten sjunker mot botten i de nordliga polarhaven, till exempel i Norska havet. Detta vatten förs längst oceanbottnarna söderut och är därvid på grund av temperaturskiktningen avskuret från tillförsel av ^{14}C . Efter circa 600 år har vattnet från Norska havet nått Antarktis, där det åter stiger mot ytan. Vattnet har då ett underskott av ^{14}C på grund av radioaktivt sönderfall under transporten söderut, som motsvarar en ålder av 600 år. En ^{14}C -datering skulle visa en skenbar ålder av 600 år.

Med de stora Benguela - och Golfströmmarna förs vattnet från Antarktis som ytvatten mot norr. Därvid anrikas åter ^{14}C i vattnet. De olika effekter som minskar respektive ökar halten ^{14}C i Atlanten jämfört med halten i Atmosfären håller varandra någorlunda i jämvikt. Med avseende på kolisotopsammansättningen är haven runt Nord - och Nordvästeuropa en av världens mest stabila vattenmassor. Helt andra förhållanden råder till exempel utanför Västafrika eller utanför Peru, där djuphavsströmmar kommer upp till havsytan. I dessa områden är därför ^{14}C -dateringar av havorganismer opålitliga.

I Nordatlanten kommer istället en annan effekt att överyväga, nämligen den tidligare nämnda egenskapen hos växter och djur att fraktionera kolisotoperna under kolsyreassimilationen respektive andningen. Denna egenskap gäller både ^{14}C och den stabila ^{13}C -isotopen. Det är den senare som har intresse.

En huvudgrupp av organismer har lägre ^{13}C -halt, en annan huvudgrupp har högre. Till den förre gruppen hör flertalet landväxter och djur som lever av sådana växter, till den senare gruppen hör en del tropiska gräs, till exempel majs, marina organismer och djur som lever av sådana.

Människor äter både växter och djur. En människas innehåll av ^{13}C kommer därför att vara beroende av ^{13}C -halten i de organismer - som utgör hennes mat. Eftersom i det nordatlantiska området råder stabila förhållanden med avseende på kolisotopernas fördelning, och land- och havsorganismer har distinkt olika innehåll av ^{13}C , så kan en mätning av ^{13}C -halten i en människas kropp visa i hur hög grad hon har livnärt sig av föda ur havet såsom fisk och säl.

Långa och entyda mätningar av ^{13}C -halten i förhiatoriska skelett från i första hand Danmark visar att vid tiden för jord-

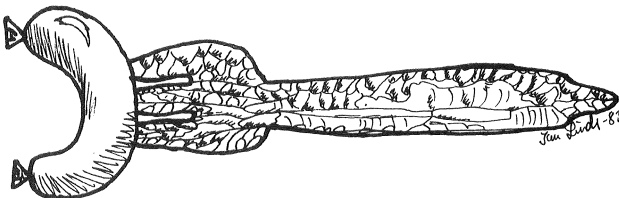
brukets introduktion till Skandinavien skedde en grundläggande ändring av folks kosthåll. Under Jägare-samlare stenåldern dessförinnan, cirka 8000 - 6000 år före nu, visar ^{13}C mätningarna att fisk ur havet varit en dominerande beståndsdel av kosten. Under den efterföljande jordbruksstenåldern har växter och djur från land varit lika entydigt dominerande.

^{13}C -mätningarna antyder att den äldre stenålderns människor före introduktionen av jordbruk varit lika beroende av havet för sin försörjning som grönländska eskimåer för några hundra år sedan. Skeletten från sådana har tjänat som jämförelsematerial.

Vad har människorna då ätit? På gravfältet Skateholm i Skåne, som är Sveriges enda från jägare-samlarestenålder, med en datering omkring 7000 år före nutid, har de gravlagda i flera fall fått med sig mat som gravgåvor. Idag visar sig detta som mörka fläckar i sanden på botten av gravschakten. Fläckarna innehåller fiskben, från vilka receptet på den fisksoppa eller fiskpudding som en gång ställts ner i graven, kan rekonstrueras. Ett recept är 2 ålar, 2 gäddor, 8 sillar och en mört. Andra anrättningar har bestått av gädda, ål, lax och storspigg. Ett tredje recept är att blanda mört, sarv, färne och storspigg.

En middag under stenåldern efter jordbrukets introduktion kan rekonstrueras från ekofakterna på boplatzen Hjulberga i Närke, en av Sveriges äldsta jordbruksboplatser från tiden strax efter 5000 år före nutid. Ekofakter är ett samlingsbegrepp för lämning efter den växt- och djurvärld som befolkningen på en boplatz har utnyttjat. Följande huvudrätt kan ha förekommit: Korngryn, kokade på samma sätt som långkornigt ris, blandade med gröna ärtor och hackade lammkotletter - till efterrätt sallad av äpplen, vindruvor, russin och hasselnötter.

Problemet för den som idag vill äta stenåldersmat är kryddorna, eller som Storm P:s arkeologiprofessor uttrycker saken från katedern: "Vi vet att man åt ostron under stenåldern, men vi vet inte med säkerhet, om man hade citroner till". Eljest vet vi ganska mycket om stenåldersmat, delvis tack vare stormakternas inbördes både militära och ekonomiska kapplöpning.

GURO FREDRIKSEN: SAMER I TRYSIL ?

Mange vil sikkert stusse over tittelen på artikkelen. Samer er gjerne noe man forbinder med Nord-Norge og reindrift. De fleste vet vel at det i dag finnes samer så langt sør som Femunden, men at det noen gang har eksistert samisk kultur enda lengre sør, er noe de færreste vil godta. For ca. 100 år siden var det anderledes. På den tiden anså historikerne samene for å være Norges urbefolkning og etterkommere etter steinalderjegerne. I rettsaker fra den tiden ble f.eks. i Rørosområdet samene ansett som de eldste beboerne og beholdt sine beiterettigheter.

I 1876 lanserte Oluf Rygh og Oskar Montelius teorier knyttet til begrepet "groupe arctique". De mente at i Skandinavia fantes to steinalderkulturer med parallell eksistens, en arktisk og en sørskandinavisk. Den arktiske gruppen mente de var etnisk beslektet med samene.

Med nordmennenes styrkede nasjonale følelse og tilspissing i krangelen om landrettigheter, skjedde det en endring. I 1889 holdt professor i etnografi, Yngvar Nielsen, et foredrag om "Lappernes fremrykning mod syd i Thronhjems stift og Hedemarkens amt". Foredraget var et resultat av et kommisjonsarbeide nedsatt for å utrede forholdene mellom nordmenn og samer. Bøndene hadde klagd over at samene benyttet reinbeiter i Femunds- og Rørosområdet, og Yngvar Nielsen fikk i oppdrag å framskaffe vitenskapelige data som kunne belyse rettighetsspørsmålet.

Etter arkivstudier og en reise i det aktuelle området konkluderer han at samene må ha innvandret fra nord og øst i senere tid og kom først til de sørlige områder på 1700-tallet. To forhold mener Yngvar Nielsen er avgjørende for å bestemme alderen på den samiske bosetningen. For det første savnes samiske steds-

navn sør for Verdalen - på de norske kartene han undersøkte, vel å merke. Dessuten fant han ikke samiske graver eller offerplasser i de sørlige områdene. Imidlertid var samiske informanter rådspurt om verken stedsnavn eller kulturminner. Det sier også litt om Yngvar Nielsens grundighet at han overså et dokument han selv hadde publisert, som fastslo at det fantes samer i Rørosområdet i 1632, altså ca. 100 år tidligere enn hva kommisjonsarbeidet konkluderte med.

Yngvar Nielsens utbredelsesteori hadde ikke vært så interessant hvis det ikke hadde vært for at den vant stor oppslutning utover 1900-tallet, i dag er diskusjonen fremdeles levende mellom de som mener samene har en meget lang historie i Sør-Norge og de som mener de innvandret nordfra for noen hundre år siden. Det ser ut til at arkeologiske funn og analyser er den eneste muligheten til å komme til klarhet i dette spørsmålet. De aktuelle områder i det sørlige Norge er dårlig undersøkt med hensyn på samisk bosetning. Men finnes det likevel funn som kan gi oss en pekepinn hvor en eventuell leteaksjon kunne påbegynnes?

I 1939 ble det levert inn et redskap til Universitetets Oldsaksamling fra Nordset I Øvre Rendal. Redskapet viste seg å være en hammer til runebomme, samenes sjamantromme. Hammeren ser ut til å være laget i første halvdel av 1000-tallet skal vi dømme etter dekoren på hammersidene. Den ble funnet i en steinrøys rett ved en kirke som ble flyttet omkring 1660. Steinrøysa var åpenbart en avfallshaug. Andre funn herfra antyder en datering av nedleggelsene til 14-1500 tallet. Som Guttorm Gjessing påpeker er det ingenting i veien for at runebommehammeren kan ha vært i bruk i flere hundre år før den havnet i jorda. Problemet er bare: Hvordan havnet den der? Gjessing foreslår at det er et offerfunn. Jeg mener det kan ha sammenheng med den nære beliggenheten til kirken. Det opplyses at når samene ble kristnet ble alt som tilhørte den gamle religionen enten brent eller gravd ned i jorda. Skulle runebommehammeren fra Nordset være resultat av en kristning, forutsetter dette at det fantes samer i nærheten som soknet til Nordset-kirken. Omtrent en kilometer sør for Nordset finner vi Finndalen. Ordet "finn" er den gamle betegnelsen for same. Kanskje bodde det samer i Finndalen i senmiddelalder?

Nordsetfunnet kunne ha blitt avvist som et depot gjort av en same på gjennomreise eller souvenir hos en nordmann, hadde det ikke vært for at det også finnes andre funn som peker i retning av en samisk bosetning eldre enn reformasjonen.

Oddmünd Farbregd har ved en analyse av pilespisser fra Oppdalsfjella funnet en, muligens to spisser med de samme karakteristika som pilespissene i de samiske offerfunnene fra Nord-Sverige. Som også Inga Serning påpeker, kjennetegnes disse spissene av et opphøyet avflatet midtparti på bladet. Formen på bladet er som regel triangulær eller med buete sider og rette blad-hjørner. Det samme trekket med opphøyet, tildels avflatet midtparti eller vulst på bladet finner vi på ni pilespisser fra Hedmark fylke (fig. 1). De er løsfunn fra et stort område fra Engerdal og Follidal i nord til Løten og Elverum i sør. Dateringen av spissene gir sen vikingtid og tidlig middelalder. Funnstedene er hovedsakelig "usamiske" idet de fleste er funnet i jordbruksområde. Av de ca. 115 løsfundne pilespissene fra Hedmark fylke

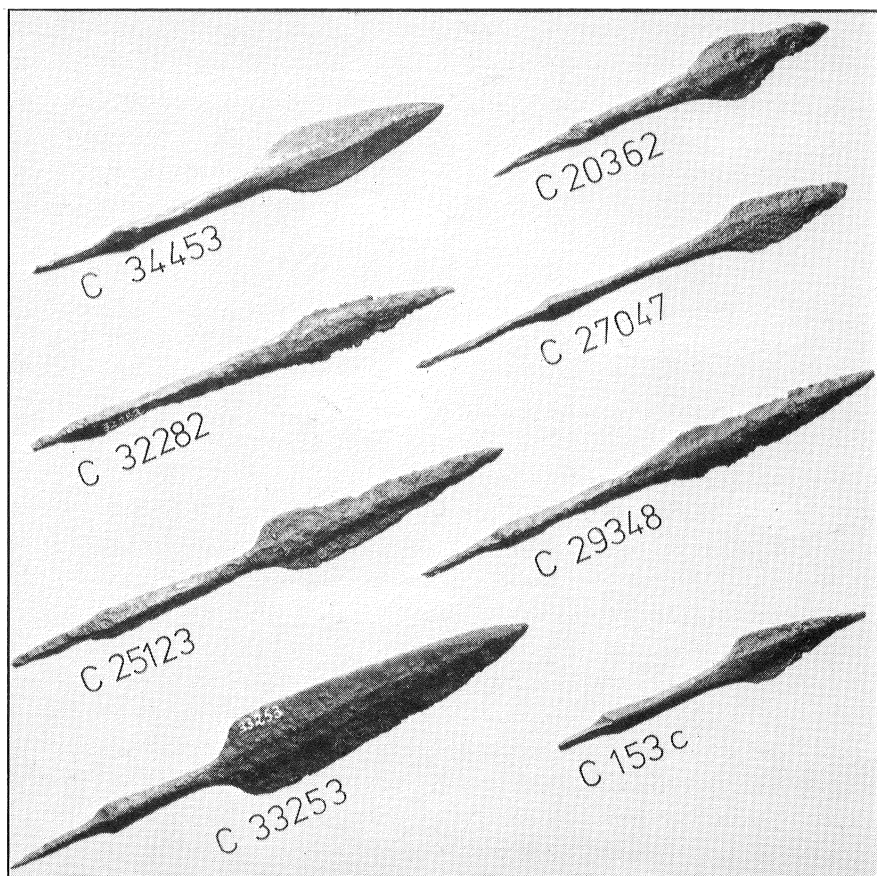

FIG. 1
Pilespisser fra Hedmark med opphøyet, avflatet midtparti på bladet.

er omtrent samtlige også funnet i dyrkingsområde. Skogs- og fjellområder som man skulle tro var mer sentrale for jakt, er omtrent fundtomme. Årsaken er sannsynligvis at pilespissene først blir funnet ved oppdyrking av jorda. Ifølge de opplysninger vi har om samer i nyere tid, hadde de god kontakt med bondebefolkningen. De møttes på marknader. Samene utførte tjenester for bøndene og endel samer ble også etterhvert bofaste. Om det er samer som har mistet de ni pilespissene eller om det kan ha vært "samisk påvirkning" vet vi ikke. Men interessant nok finner vi ingen korrelasjon mellom "den samiske pilespisstypen" og tid og rom. Det finnes pilespisser av den sør-skandinaviske typen dateret til samme periode i akkurat de samme områdene.

En av spissene er funnet på Røskallhøgda, ca. 1130 m.o.h. i Engerdal (C 34453). På Storhøa som ligger sørvest for Røskallhøgda har Sonja og Edvard Barth funnet et fangstanlegg for villrein som på mange måter minner om fangstanleggene på Einsethø i Dovre og Bløyvangen/Skjærligfjell i Rondane. De er alle ev samme karakter som fangstanleggene på Varangerhalvøya i Finnmark. Edvard Barth mener anlegget på Storhøa trolig har vært bygget av fangstfolk. Desverre har det ikke vært mulig å få en datering på anlegget.

Men runebommehammer, pilespisser av trolig samisk type og fangstanlegg med paralleller i samisk område gir likevel ingen sikre indikasjoner på en førreformatorisk, samisk bosetning i Sør-Norge. Her må nøyere undersøkelser til. Hedmark fylke har omtrent ikke vært registrert av arkeologer. Det skal bli spennende å se hva f.eks. kan finnes i forbindelse med registreringene for økonomisk kartverk.

Jeg hadde lyst til å ta en forhåndstitt i området i forbindelse med en søknad om prosjektstøtte. Det mest lovende området så ut til å være de østligste deler av Trysil. Her finnes et høydedrag som har sammenheng med store områder i Härjedalen og området øst for Femunden.

Etter tre dager i Trysil var det funnet nok indikasjoner på at dette kan være rett sted. Hustufter, boplassområdet og fangstmetoder kan være vanskelig å bestemme ut fra etniske kriterier. Den samiske religionen har imidlertid vært så forskjellig fra det vi kjenner av den norrøne religionen og kristendommen at kulturminner som tilhører den religiøse sfæren, ville kunne gi oss klare indikasjoner på etnisk tilhørighet. Et problem er imidlertid at vi kjenner den sørsamiske kulturen svært dårlig. Finner vi de

samme fenomener i sør som i nord, og hvordan var disse på 1000 - 1200 tallet?

Informantene i Trysil fikk beskjed om at jeg var interessert i noe som kunne påminne om graver eller noe som så spesielt rart ut. Et gravfelt i Innbygda, noen bogastiller og tomter etter ljørkoier ble registrert før jeg ble vist en samling med stein som trolig kan være av stor interesse. På ei lita slette øst for Mjøs fjellet og nordvest for Brynhøa ligger en rektangulær røys på ca. 2 x 1 m (fig. 2). Steinene er lagt slik at de øverste ligger skrått mot hverandre. Det kan se ut som de danner et tak. Det er lite jord i røysa, men er endel dekket av mose og lav. Alt

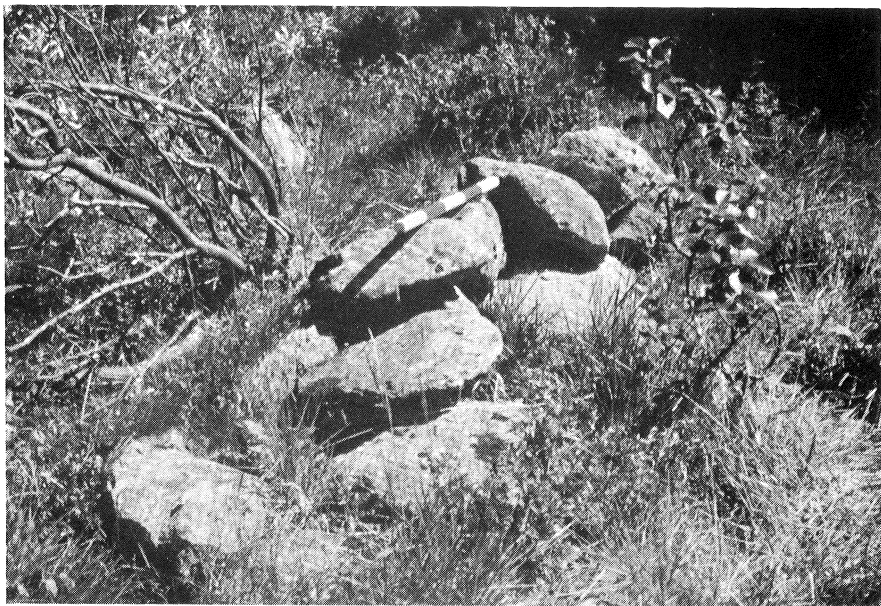

FIG. 2
En mulig grav med steindekke.

tyder på at dette er en grav. Liknende type er imidlertid ikke registrert i Sør-Norge. Vi må til Nord-Norge for å finne paralleller. Samiske graver er konstruert på liknende måte med heller satt på skrå mot hverandre på toppen av graven. Om steinrøysa i Trysil også er en samisk grav kan bare en utgravning avgjøre.

Av en helt annen kategori er kulturminnet som ble funnet på Falufjellet rett ved grensen til Sverige. På et av de høyeste punktene finnes oppmurt en sirkelformet steinmur med diameter ca. 2,5 m og høyde ca. 0,5 - 0,75 m. Det finnes en åpning i stein-

sirkelen på ca. 0,5 m og antydning til markering av åpningen med ekstra bred mur. I sentrum ligger en slags søyle av oppmurte stein med høyde ca. 1,20 m og diameter ca. 1 m (fig. 3). Tilsvarende konstruksjoner har jeg aldri sett. Det kan neppe være grenserøys eller varde. Til det er det lagt ned for mye arbeide

*FIG. 3
En hestskoformet steinmur med steinsøyle i sentrum finnes på Fulufjell rett ved riksgrensa.*

i konstruksjonen. Lokalbefolkningen kaller den for "alteret" eller "alterringen". Kanskje lokalbefolkningen har rett? Samiske seiter, d.v.s. hellige steder, er ofte lagt til høyere-liggende steder i terrenget og består ofte av en sirkelformet eller hestskoformet innhegning og et oppbygget alter i midten. Alle disse elementer finnes på konstruksjonen på Furufjell. En undersøkelse kan kanskje avdekke materiale som kan gi en datering og derved gi hjelp til nærmere identifisering.

Sett med et kritisk blikk er kanskje ikke hvert enkelt funn eller fornminne spesielt, men tillsammans gir de et interessant bilde. Området øst for Glomma bør registreres med hensyn på samiske kulturminner. Kanskje det nordøstlige hjørnet av Hedmark er det mest lovende.

En indikasjon i samme retning gir også lovtekstene oss. I den eldste utgaven av Eidsivatingsloven finnes en paragraf som forbyr kristne østlendinger å fare til Finnmark/finnmerkr for å "spyrja spa", søke spådomskunst, hos finner. "Finn" var det gammelnorske ordet for same. Det står ikke definert hvor denne Finnmark finnes. Man har antatt at det må være Hålogaland, men det pussige er at verken Gulatingsloven eller Froslatingsloven har tilsvarende paragraf. Det mest nærliggende er de indre områder av Sør-Norge der det må ha vært et utstrakt hedningeland i tidlig middelalder, altså området mellom Eidsivatingslovens og Froslatingslovens kristne rettkretser. Den forbudte spådomstrafikken skulle derved gå til Nord-Hedmark og grenseområdene mot Sverige.

Når vi om arkeologer skal analysere funn og kulturminner er det viktig å ha klart for seg at den geografiske utbredelsen av den samiske kulturen som vi kjenner i dag, neppe var den samme for looo år siden. Samfunnet den gang kan ha vært langt mer variert og sammensatt enn hva det var for loo år siden. Et eksempel er sagnet om Svåse finnekinge og den vakre datteren Snøfrid som Harald Hårfagre ble så betatt av. Snorre legger hendelsen til Dovre, men Agrip som er en eldre kilde, plasserer sagnet på Hadeland. I Halvdan Svartes saga fortelles det om et juleelskap på Hadeland der kongen "lot fange en finn" for å hjelpe seg med litt trolldomskunst.

Man kan diskutere sannhetsgehalten i disse sagnene, men det er tydelig at middelaldermenneskene ikke så noe merkelig i at "finner" bodde på Hadeland. Av sammenhengen forøvrig er det åpenbart at finnene er en annen etnisk gruppe enn nordmennene. Å tillskrive "finn"-betegnelsen et fremmed veidefolk i tidligmiddelalder når den noen hundre år senere betegner samer kan virke noe søkt. Kanskje burde Hadeland også tas med når man skal lete etter samene eller samenes forfedre i vikingtid og middelalder?

Hvorfor det er viktig å få avklart spørsmålet om når og hvor samisk kultur fantes i Sør-Skandinavia skulle være unødvendig å understreke. Det gjelder ikke bare samenes eldre historie, men også beiterettigheter og anerkjennelse som urbefolkning. Temaet har vært diskutert av historikere i over loo år. Nå er det på tide at vi arkeologer tar opp hansken og for alvor tester de ulike hypotesene. Tross alt er det bare vi som har muligheter til det.

Litteratur:

- Barth,S. og E.   Fangstanlegg for rein på Storhøa i Enger dal.
1981   Arbok for Norsk Skogbruksmuseum 9.
- Bergsland,K.   Synsvinkler i samisk historie.
1974   Historisk tidskrift 53.
- Farbregd,O.   Pilefunn frå Oppdalsfjella.
1972   Trondheim.
- Fredriksen,G.   Innberetning om registrering av kulturminner
1983   i Trysil 6/7 - 8/7 - 1983.
                             Universitets Oldsaksamling, Oslo.
- Gjessing,G.   To hamrer til samiske runeбомmer.
1945   Studia Septentrionalia II,Oslo.
- Salvesen,H.   Sørsamene i historisk perspektiv.
1981   Jämten 1981.
- Serning,I.   Lapska offerplatsfynd från järnålder och medel-
1956   tid i det svenska lappmarkerna. Uppsala.
- Vorren,Ø +   Samekulturen.
Manker,E.   Oslo.
1976

Etter Olaus Magnus:
"Historia om De Nordiska
folken; Om lapparnas jaktfärder"

PER HAAVALDSEN:

**VIRIK,
et gårdsanlegg fra eldre jernalder
på Østlandet.**

I samband med et forsøk på flyrekognosering etter nedpløyde fortidsminner i dyrket mark i Søndre Vestfold, ble det på Virik i Sandefjord kommune registrert en rekke tydelige vegetasjonsmerker (se fig. 1) som ble tolket som utpløyde rester av et forhistorisk gårdsanlegg (Haavaldsen 1976).

Noen prøvestikk ble utført høsten 1976 og avslørte tydelige fyllskifter.

Høsten 1978 kunne det settes igang en litt større prøveundersøkelse. 4 arkeologistudenter og 5 gymnasister med arkeologi som valgfag fra Forsøksgymnasiet i Oslo gjennomførte ei ukes utgraving. De fikk dekket reise og oppholdsutgiftene ved ei bevilgning på kr 4000,- fra Sandefjord kommune.

Det ble valgt ut tre utgravningsområder. Et område der det ikke fantes vegetasjonsmerker, og som kunne brukes som referanseområde. Et område som lå ved og i sørdelen av det antatte langhuset og et område ved ringen øst for dette.

Umiddelbart under pløyelaget i de to siste utgravningene støtte vi på et fyllskifte av mørk humus, som skilte seg tydelig ut fra det omkringliggende lysere jordlaget.

Langhuset

Særlig tydelig kom fyllskiftet fram i det vi noe nøytralt hadde kalt utgravningsområde 78/2, som omfattet deler av det antatte langhuset. Under et par cm tykt fyllskifte ble det funnet tydelige vegggriller og stoplehull. Både deler av den østlige langveggen, den sørlige kortveggen, samt spor av to innvendige og muligens en utvendig stolperække ble funnet (fig. 2 og 3).

FIG. 1
 Vegetasjonsmerkene på Virik slik de framtrådte i 1976.
 Utgravningen skjedde i den langstrakte strukturen ovenfor
 sentrum i bildet og i ringen lengst til høyre i bildet.

Sjøl om få rester av huset ble avdekket, kan vi fastslå at det har vært et hus med buete langvegger. En hustype som tidligere ikke var kjent i Norge, men som nå også er funnet på Forsand i Rogaland (Løken 1982).

Nede i veggrillene og stolpehullene fant vi flere keramikk-skår, ikke minst viktig ut i fra ett dateringssynspunkt, var skår av 3 forskjellige spannformet kar (fig. 4). En kartype som kan dateres til folkevandringstid og perioden umiddelbart før denne. Foruten skår av de spannformete karene fantes også skår av andre leirkar, brent leire og brente bein. Interessante er imidlertid skårene av de spannformete karene også i en annen

sammenheng. Fra de nesten 120 gravene vi kjenner fra denne perioden i Søndre Vestfold og som nesten alle har leirkar som gravgaver, er det kjent bare 8 spannformete kar. Det er derfor mulig at den kartypen ikke har vært så uvanlig i husholdningen i datidens Vestfold som gravene gir inntrykk av.

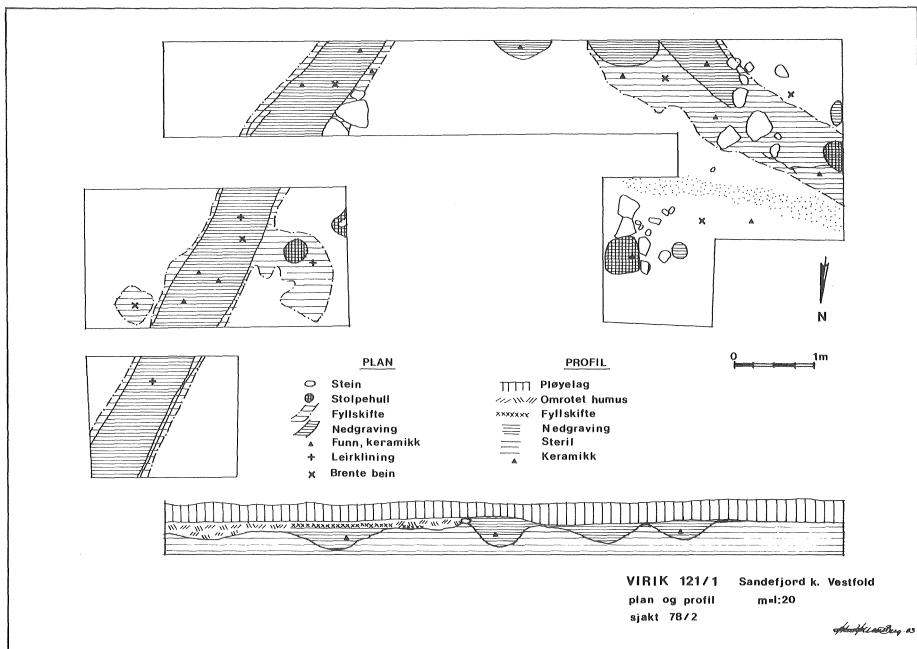

FIG. 2
 Plantegning og snitt av de utgravde restene av langhuset.

Rundhus?

Mer komplisert å tolke er den strukturen som kom fram under utgravningen, sjakt 78/1. Før utgravninga ble det antatt at den ringen som framtrådte med høyere vekst var fotgrøfta rundt en utpløyd gravhaug, men utgravningen viste at dette ikke kunne være tilfelle. Ved utgravningen kom det fram et mørkt svakt kullholdig fyllskifte, som fulgte den avgrensningen ringen hadde på flybildet (fig. 5). Fyllskiftet hadde en bredde fra 0,8 til 1,2 m og var fra 0,8 - 1,2 m bredt der det ble avdekket i full bredde. I dette fyllskiftet ble det funnet noen få fragmenter av brenne bein og strekornert leirkar-skår som kan dateres til yngre romertid-folkevandringstid.

Fyllskiftet i nedgravningen eller den ringformete grøften var anderledes enn man kunne ha ventet i fotgrøften til en utpløyd gravhaug. Det ble også gravet en sjakt inn mot sentrum av ringen. Det viste seg da at humuslaget inne i ringen ikke var tykkere enn i de andre sjaktene som var gravd. Hadde det ligget en utpløyd gravhaug der, skulle en vente at resten av haugfyllen ville ha medført at humuslaget skulle ha vært tykkere enn fotgrøften.

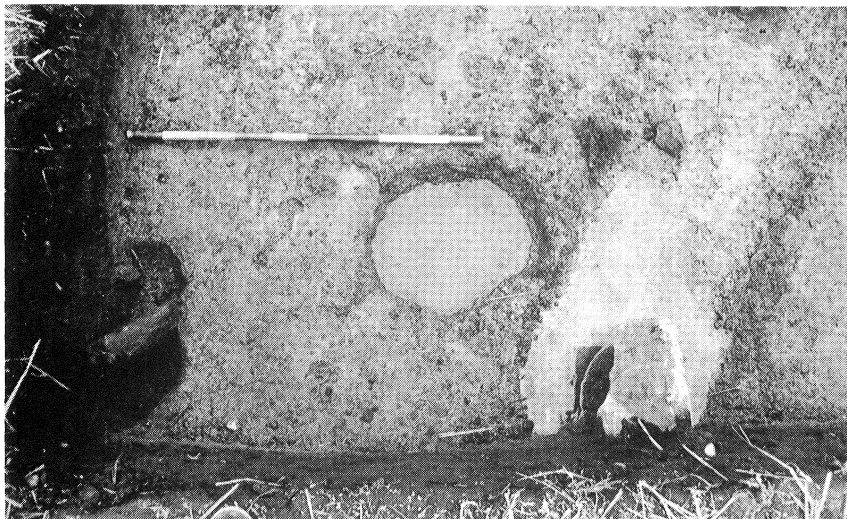

FIG. 3
Utgravde stolpehull og veggrille i langhuset.

Den rimeligste tolkningen av den strukturen mener jeg er å tolke den som veggriller til et rundhus. Rundhus er tidligere ikke kjent i fra eldre jernalder i Norge. Men en hustuft, Vere II, på Liste (Grieg 1934), kan muligens tolkes som rund hustuft (fig. 6). Det er også et spesielt trekk ved ringene på Virik som gjør at de avviker fra de øvrige vegetasjonsmerkene etter fotgrøfter rundt utpløyde gravhauger. På Virik, og et par andre steder i Søndre Vestfold, synes flertallet av ringene å være avbrutt, i omkretsen og utgjør dermed ikke en fullstendig sirkel slik som de fleste fotgrøftene gjør.

For det andre virker det som om en del av ringene på Virik skjærer over hverandre, at det er stratigrafiske forskjeller mellom ringene. Slike overskjæringer skulle en ikke vente dersom det dreier seg om fotgrøfter, da det vil bety at enkelte

av fotgrøftene skulle ha vært ført igjennom eksisterende gravhauger.

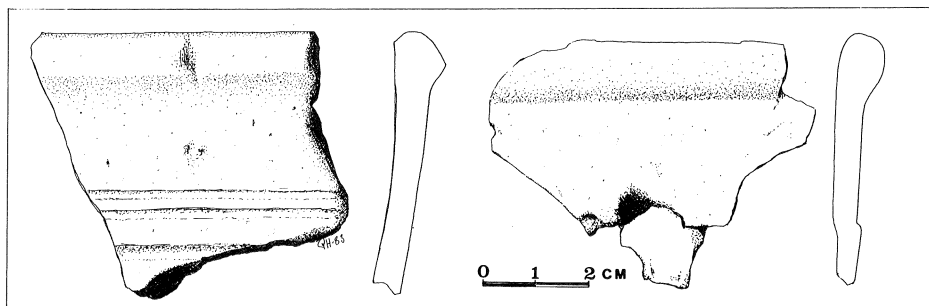

FIG. 4
Skår av spannformete leirkar funnet i langhuset.

Runde hus er som før nevnt ikke tidligere kjent i Norge i eldre jernalder, derimot er de kjente på kontinentet og i Storbritannia (Müller-Wille 1977). Fra jordbruksbygdene på Østlandet er det bare kjent et annet hus fra eldre jernalder (Løken 1978) fra Opstad i Tune, Østfold. Ut i fra dette materialet og funnene fra Virik, kan det virke som om man på Østlandet har benyttet andre materialer og dermed kanskje også andre husformer i eldre jernalder enn det vi er kjent med fra Sørvest Norge.

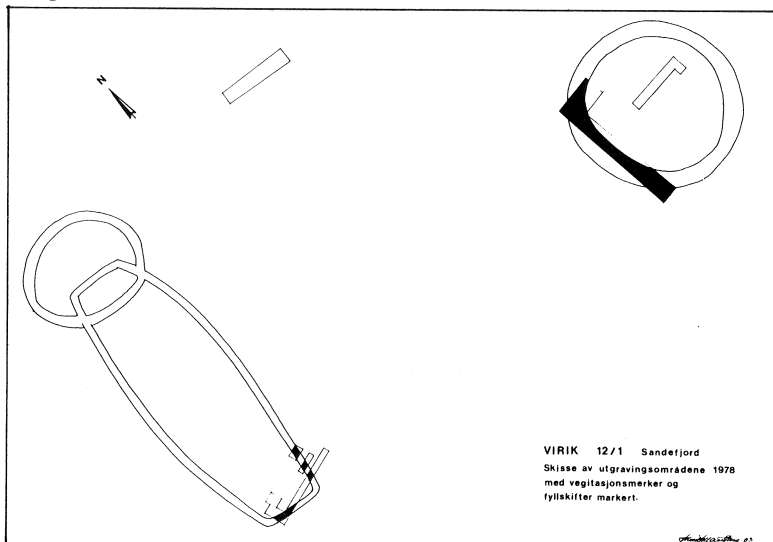

FIG. 5
Skisse av vegetasjonsmerkene og de utgravde områdene.

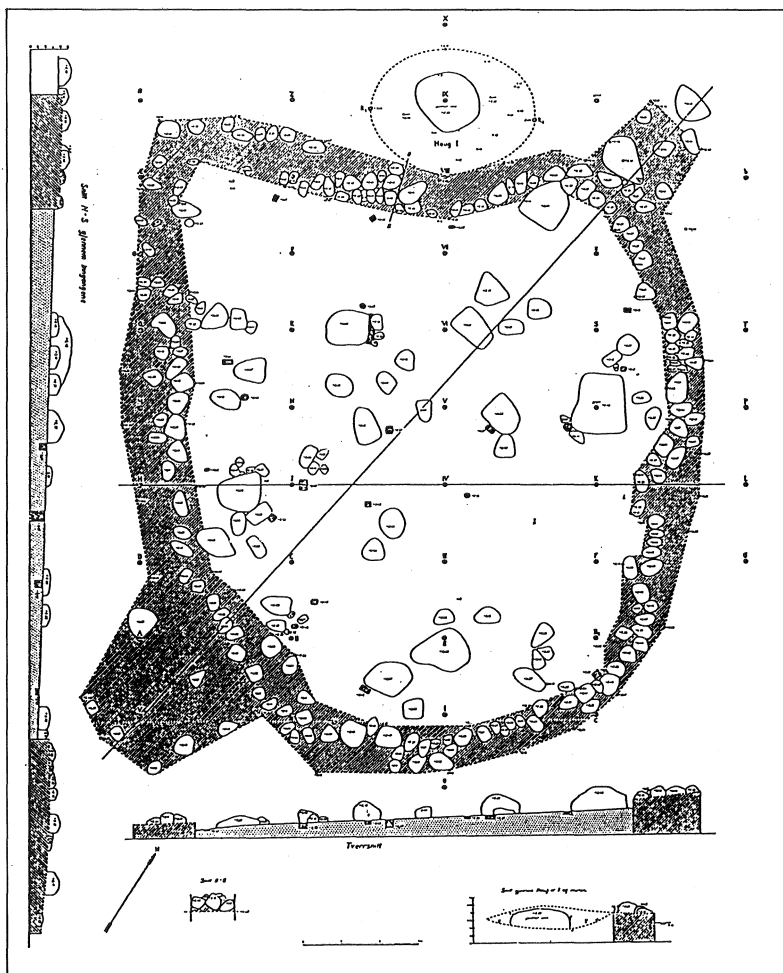

FIG 6.
Hustuftene Vere II (Etter Grieg 1934).

Plassering og miljø

Hustuftene fra Opstad i Tune, Østfold og Virik er som før nevnt de eneste tuftene vi kjenner fra eldre jernalder i jordbruksbygdene på Østlandet.

Hustuftene på Opstad ble funnet på et gravfelt som har vært i kontinuerlig bruk fra bronsealder til vikingetid (Løken 1978).

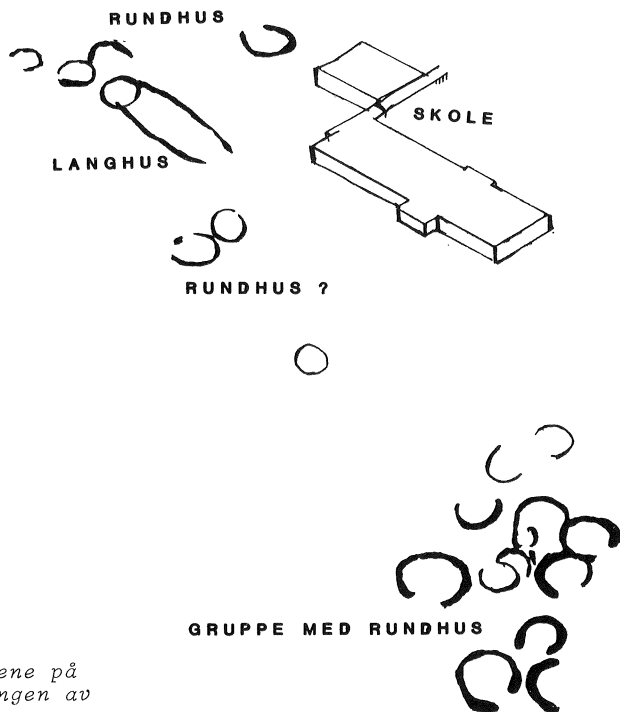

FIG. 7
Vegetasjonsmerkene på
Virik og tolkningen av
dem.

Tuftene på Virik ligger i samme miljø. Fra Virik, men på ukjent sted, er det funnet et sverd fra bronsealderen. I gravhaugen umiddelbart nord for tuftene er det funnet en rikt utstyrt kvinnegrav fra romertid, og på gården er det også kommet fram gravfunn fra vikingtid. Ser en på kartet, fig. 8, ser en at det i nærheten av finnes en rekke fortidsminner fra både bronsealder og jernalder.

Skal en derfor søke etter flere gårdsanlegg i jordbruksbygdene på Østlandet bør en derfor kanskje primært søke i områder med samme miljø som Virik og Opstad.

Når det gjelder plasseringen i forhold til den historiske gården, gir ikke Virik noen holdepunkter, da gården Virik allerede i tidlig middelalder var delt i flere bruk (Berg 1918). Men både tufta fra Opstad og tuftene på Virik tyder på at den forhistoriske gården har hatt en plassering i den historiske gårdens umiddelbare nærhet.

SKÅLGROPER/ HELLERISTNING: ▲

GRAVHAUG:

FELT MED GRAVHAUGER:

FELT MED KOKEGROPER:

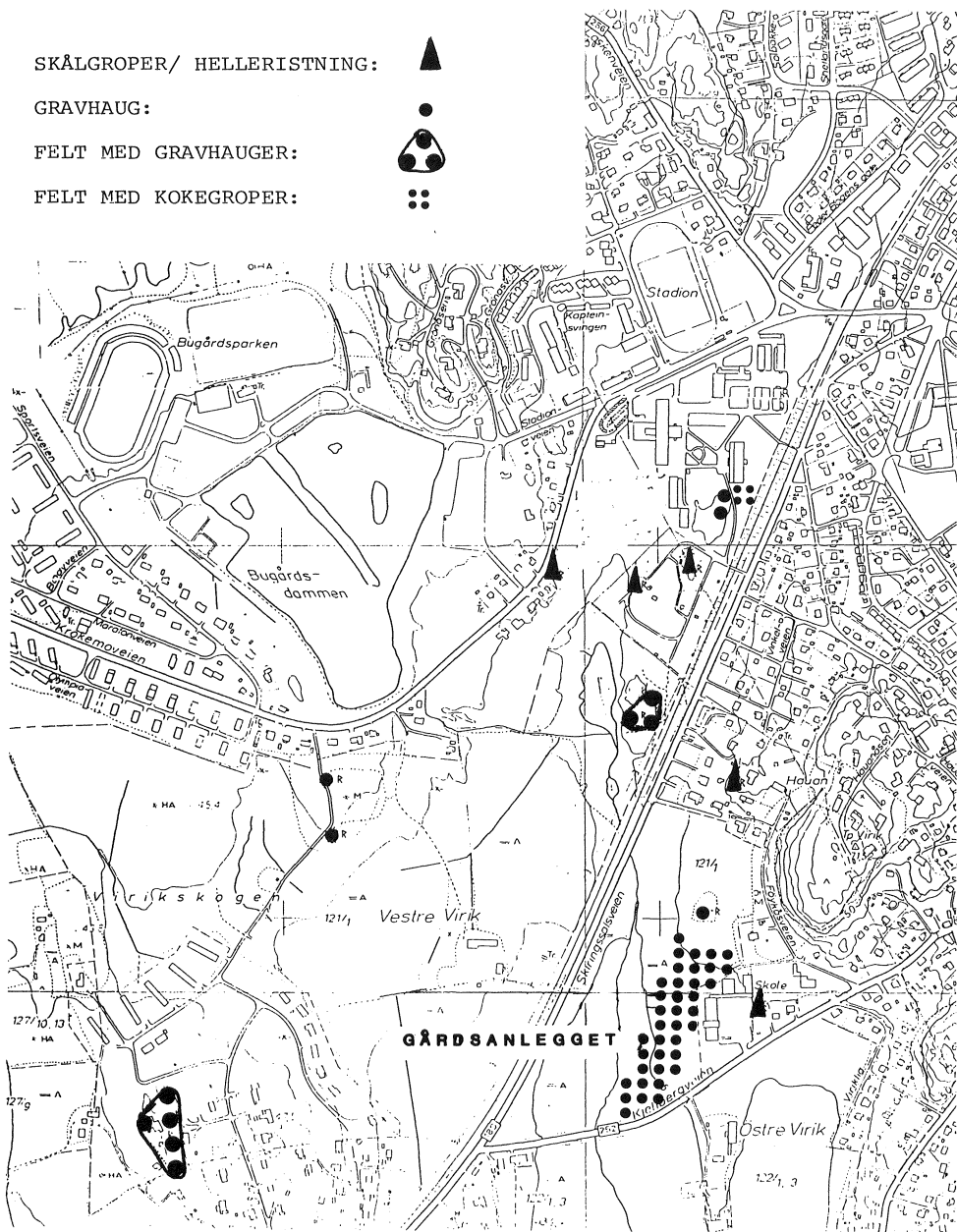
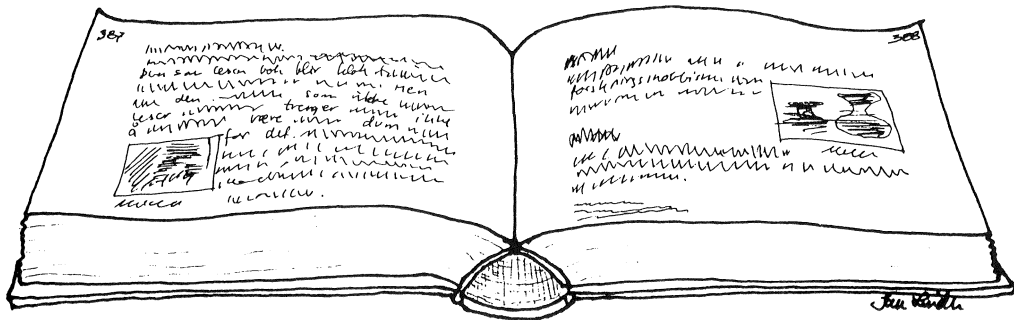

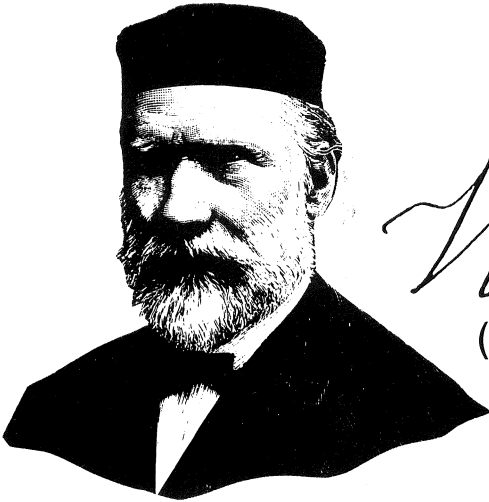
FIG. 8

Gårdsanlegget på Virik og fornminnene i nærmeste område.

LITTERATURLISTE:

- Berg, L. 1918: Sandeherre. En bygdebok. Christiania
- Grieg, S. 1934: Jernalderhus på Lista. Oslo 1934
- Haavaldsen, P. 1977: Arkeologi fra luften. Nicolay nr. 24
- Løken, T. 1978: Nye funn fra gamle gravfelt. Viking 1978
- Løken, T. 1982: Folkevandringstidsboplassen på Forsand - detaljer i byggeskikk klarlagt. Fra haug ok heidni nr. 3, 1982
- Müller-Wille, M. 1977: Bauerliche Siedlungen der bronze und Eisenzeit in der Nordseegebieten. Seite 153-217 in Jankuhn, H., Schützeichel, R. & Schwind, F. (red) Das Dorf des Eisenzeit und des frühes Mittelalters. Abb. der Akad. des Wisseensch. in Göttingen 101. Göttingen.

Nicolay

(1817 — 1911)

MED DETTE NUMMER INTRODUSERER VI TIDSKRIFTETS NYE "HEADING", DEN BYGGER PÅ NAVNETREKKET TIL OG BILDET AV NICOLAY NICOLAYSEN. HAN VAR EN AV VÅRT LANDS MEST PRODUKTIVE ARKEOLOGER, LISTEN OVER HANS BØKER OG ARTIKLER ER IMPONERENDE.

VI SYNES AT DETTE MED Å PRODUSERE INFORMASJON OM FAGET VÅRT MÅ VÆRE EN FORUTSETNING FOR AT MILJØET HOLDES FRISKT OG AT HORIZONTENE UTVIDES.

DEN GAMLE NICOLAY VAR I DENNE SAMMENHENG ET FORBILDE, OG REDAKSJONEN OPPFORDRER ALLE AKTIVE ARKEOLOGER Å SKRIVE MER OM SINE OPPGAVER, RESULTATER OG PROBLEM... ..ELLER OM SINE ERGRELSER.

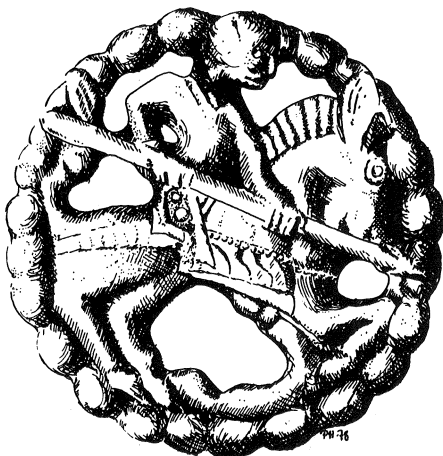
VELKOMMEN MED ARTIKLER. VI MOTTAR DEM GJERNE, MEN HELST IKKE OVER 10 A4-SIDER

FØR DU SKRIVER DIN ARTIKKEL, TA KONTAKT MED OSS SÅ FÅR DU EN FORFATTERINNSTRUKS. DET GJØR VÅRT ARBEIDE MYE ENKLERE OG VI KAN LETTERE HOLDE TIDSSKJEMAET.

REDAKSJONEN

VIKING

Støtt arkeologisk arbeide

Tegn Dem som medlem i Norsk Arkeologisk Selskap
 Kontingenten er kr. 80.- for vanlig enkeltmedlem
                                   " 90.- for familiemedlemskap
                                   " 40.- for studenter (og skoleelever)

Kontingent for personlig livsvarig medlemskap skal for ordinære medlemmer være 20 ganger den årlige kontingent. Alle medlemmer får gratis tilsendt årsskriftet VIKING på ca 140 sider.

Vi arrangerer hvert år en tur i Norge eller til andre land under ledelse av topp-fagfolk.

En dagstur.

Flere foredragsaftener med gratis adgang.

Sekretariatets kontor er på Vikingskipshuset,
 men postadr. er Frederiks gt. 2, Oslo 1.

INNHOOLD

Forord.....3

Øivind Lunde:
Et fagpolitisk innlegg: svar til
Sæbjørg Walaker Nordeide.....4

Lars F. Stenvik:
Litt om grus, men mest om hus.....9

Mats Widgren:
Fossilt kulturlandskap.....16

Stig Welinder:
Stenåldersmat.....25

Guro Fredriksen:
Samer i Trysil?.....29

Per Haavaldsen:
Virik, et gårdsanlegg fra eldre
jernalder på Østlandet.....37

Presentasjon av ny forside.....46

